

Tranquebar Initiativets
Skriftserie

***"Hvor Dannebrog engang har
vajet i mer end 200 Aar"***

Banal nationalisme, narrative skabeloner
og postkolonial melankoli i skildringen af de
danske tropekolonier

KIRSTEN THISTED

Tranquebar Initiativets Skriftserie, nr. 2, 2008

© Nationalmuseet og Kirsten Thisted 2008

Artiklen er skrevet på baggrund af forskningsprojektet "Tranquebar i dansk litteratur" udført i forbindelse med Galathea3 fra 2006-07. Tak til Bikubenfonden for generøs støtte.

Udgivet af

Nationalmuseets Tranquebar Initiativ
Etnografisk Samling
Nationalmuseet
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K

Ansvarshavende redaktør

Esther Fihl, professor, dr.phil.

Medredaktør

Ulf Johansson Dahre, overinspektør, dr.

Artiklen er peer reviewed**Layout**

Simon Rastén

Illustrationer

Gengivet med tilladelse fra Geografisk Institut, Københavns
Universitet

Tryk

LaserTryk.dk A/S

Distribution

Elektronisk form:

<http://www.tranquebar.info>

ISBN

978-87-7602-096-5 (paperback)

978-87-7602-097-2 (PDF)

Forsideillustration

Fort Dansborg, Tranquebar. Sophie Petersen. Foto 1950.

English abstract

'Where once the Dannebrog waved for more than 200 years.' Banal Nationalism, Narrative Templates and Postcolonial Melancholia in the Description of the Danish Tropical Colonies.

The article focuses on Sophie Petersen's book *Danmarks gamle Tropekolonier* (Denmark's old Tropical Colonies) from 1946: an outstanding example of the Danish narrative about Denmark as a benevolent and thoroughly humanistic midget nation, which ironically sacrificed its imperial potentials for the sake of justice, but hereby gained the greater honor on a moral and ethical level. The narrative seems to have found its final form after the sale of the Danish West Indies, the last Danish tropical colony; maybe as a sort of compensation and explanation for the "loss" of colonial empire. However, at the same time the narrative played an important part in the conflict of sovereignty between Denmark and Norway over East Greenland, legitimizing Denmark's claim on all of Greenland in the name of the Greenlandic people – (the International Court of Arbitration at the Hague voted in Denmark's favour on April 5, 1933). The narrative again gained relevance in connection with the German occupation of Denmark and the decolonization following World War II. Petersen's book was received with great enthusiasm by critics and readers, and the book was quoted again and again over the following decades. Even in the present day, the narrative of the benevolent Danish empire is still reproduced – also when the explicit goal has been to create a contra narrative. A possible explanation is found in theories of nation, remembering and narration. Finally, the article discusses, whether the ongoing interest in the former colonies and the history of past Danish empire should be seen (only) as a sign of postcolonial melancholia: a reaction against globalization, migration and altered geopolitical and racial balances of power, or if it could (also) be seen in a more positive light as an effort to appreciate history and create new and more equal meetings across borders.

Tranquebar Initiativet

Artiklen fokuserer på Sophie Petersens *Danmarks gamle Tropekolonier*, 1946: Et værk som spidsformulerer fortællingen om Danmark som et gennemført humanistisk og retfærdighedshungrende lilleputland, der ironisk nok ofrer sine stormagts-potentialer netop for retfærdighedens skyld, men af den grund vinder så meget desto større ære på det etiske og moralske plan. Fortællingen lader til først at finde sin færdige formulering efter salget af den sidste tropekoloni, måske som en form for forklaring og kompensation herpå, men får samtidig en afgørende rolle i Danmarks legitimering af kravet på (hele) Grønland, ligesom fortællingen i 1940-erne og 50-erne får yderligere relevans i forbindelse med Anden Verdenskrig og den efterfølgende afkolonisering. Sophie Petersens værk blev modtaget med begejstring både af anmeldere og læsere og er citeret igen og igen, ikke blot i de følgende år, blandt andet i et værk som *Vore gamle Tropekolonier* (Brøndsted red., 1952-53), men også i nutiden, hvor den ideale nationale fortælling fortsat skriver sig igennem, selv i tilfælde hvor den eksplicitte hensigt ellers har været at kreere en modfortælling. Fænomenet søges forklaret ud fra teorier om nation, erindring og fortælling, ligesom det diskuteres, hvorvidt en fortsat interesse i de tidligere kolonier alene skal ses som udslag af en "postkolonial melankoli", som reaktion mod globalisering, migration og ændrede geopolitiske og racemæssige magtbalancer, eller om der måske (også) kan være tale om en mere positiv bestræbelse på udsyn og møder over grænser.

Skriftserie

NATIONALMUSEET

***"Hvor Dannebrog engang har
vajet i mer end 200 Aar"***

Banal nationalisme, narrative skabeloner
og postkolonial melankoli i skildringen af de
danske tropekolonier

KIRSTEN THISTED

Lektor, ph.d., Afdeling for Minoritetsstudier
Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier
Københavns Universitet

Tranquebar Initiativets Skriftserie, nr. 2, 2008

Introduktion

Selv om dansk kolonialisme ikke har været noget dominerende emne hverken i dansk litteratur eller litteraturkritik, optræder referencer til de oversøiske forbindelser med nok så hyppig frekvens. Som i Ludvig Holbergs komedie *Det lykkelige Skibbrud* (1731), hvor Jeronimus har sat hele sin formue ind på den fortjeneste, en skibsladning skal bringe ham – hvis altså ikke skibet forliser undervejs. Holberg havde jo som bekendt en kort overgang selv aktier i slavehandelen og udsender også direkte reklameopråb for Det Dansk-Ostindiske Kompagni.¹ Eller i Johannes Ewalds syngestykke *Fiskerne* (1779), hvor den unge helt drømmer sig til hurtig rigdom: ”Blot én Gang at sno mig rundt om Jorden/ herfra til Cap, til Tranquebar, til Canton/ og saa med Kisten proppet fuld tilbage”. En ofte citeret tekst er Jens Baggesens ”Dansk Tranquebarvise” (1791): ”Jeg lever, rolig og munter, her/ Saa luunt i Jordklodens anden Ende/ Min Flaske halv kun uddrukken er/ og nyssens lod jeg min Pibe tænde...”. Populært var ligeledes P.A. Heibergs syngestykke *Chinajarerne* (1792), hvor lykken også er gjort med en enkelt heldig rejse til det fjerne.² Ligeledes lader et digt som ”Danmarks Trøst” (1820) af N.F.S. Grundtvig sig læse i en kolonial kontekst.³ Grundtvig havde i øvrigt selv to brødre, som døde i Guinea, den ene efterladende sig et ærefuldt minde, den anden det modsatte. Enkelte forfattere rejste selv af sted og nedskrev deres indtryk og oplevelser, fx Poul Martin Møller: *Optegnelser paa Reisen til China*, 1819-20. Også efter at de pågældende kolonier var afhændet, digtedes der videre på traditionen, som hos H.V. Kaalund: ”Til Tranquebar! Til Tranquebar! Ach hvo der dog en Sømand var!” (digtsamlingen *Et Foraar*, 1858).

I 1800-tallet er de oversøiske forbindelser dog gerne mere diskret til stede, som i I.P. Jacobsens roman *Niels Lybne* (1880), hvor børnene i fantasien rejser kloden rundt på eventyr, mens familiernes utilpassede unge mænd mere håndfast sendes ”af Vejen til Kolonierne”. Når først man bliver opmærksom på emnet, myldrer eksemplerne frem, og netop den selvfølgelighed og indforståethed

¹ Se Holberg 1920 [1728], *Samling af adskillige Nye Samtaler....*, første samtale mellem to købmænd, hvori den ene overbeviser den anden om, at det nye (genoprettede) Ost-Indiske Compagnie er et udmærket foretagende, som det er sund fornuft at købe aktier i. Argumentationen gentages stort set ordret i *Danmarks og Norges Beskrivelse* (Holberg 1920 [1929]), s. 585 ff. Tranquebar er beskrevet sammesteds s. 585 (noten), Det Guineanske og vestindiske Compagnie s. 589ff.

² Stykket er dog først og fremmest interessant for sin meget ambivalente skildring af jøder. I hvert fald på overfladen er der tale om et forsvar for tolerance og humanisme af Lessing'sk tilsnit.

³ Se Hans Hauge 2001 s. 397ff.

hvormed sådanne referencer optræder, vidner om, at kolonierne bestemt har spillet en rolle i dansk bevidsthed.

Ofte udviskes grænsen mellem rejsebeskrivelse, skønlitteratur og (populær)historie. Kilder som rejsebeskrivelse, breve og dagbogsoptegnelser har en vis indbygget litterær karakter, ligesom de opfordrer til efterfølgende litterære skildringer. Et af de tidlige kildeskrifter til beskrivelsen af kolonien Tranquebar: *Islandingen Jon Olafsons Oplevelser som Ostindiensfarer under Christian IV nedskrevet af ham selv*, har således leveret råstof både til historiske og skønlitterære skildringer, ligesom det dramatiske stof med krig mod naiken af Tanjore etc. har fundet vej til diverse drengebøger, fx Krei Horn: *Peter Krage i Kompagniets tjeneste*, 1955. Ligeledes anvendes J. W. Svedstrups dagbog fra et ophold i Guinea som grundlag for sønnen Alexander Svedstrups roman *Erik Gudmand*, 1923-25. Lægen Poul Erdmann Iserts breve fra Dansk Guinea 1783-87 er, kombineret med kilderne til Nicobarernes kolonisering, grundlaget for handlingen i Kelvin Lindemanns (i sin tid meget populære) roman *Huset med det grønne Træ*, 1942. Kilderne til den tranquebarske missions historie og historierne om guvernør Peter Anker ligger til grund for Jette Kjørboes roman *Rejsen til Kærlighedens Ø*, 1989. Dette for blot at nævne nogle få eksempler, spredt over tid.

Interessen for kolonihistorien slår for alvor igennem i begyndelsen af 1900-tallet. Her udkommer en række historiske kildeskrifter og behandlinger, og der bliver også grobund for en bredere skildring som Kay Larsens: *De Danske-Ostindiske Koloniers Historie* i to bind udgivet 1907-08. Værket er tænkt som en beskrivelse af ”Danmarks Historie udover de hjemlige Grænser: Danskes Færd i den vide, vide Verden”, bredt formidlet ”i en nogenlunde let læselig Form”, og det er forfatterens mening at nå samtlige kolonier rundt (Larsen 1908:7). Kay Larsen udgiver de følgende ti år adskillige bøger til de danske koloniers historiske belysning, og hans ide med 1) det nationale perspektiv, 2) den bredt formidlende skildring og 3) den samlede beskrivelse af de tidligere (trope) kolonier bliver normsættende for en række senere initiativer.

I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet ses en markant stigning i tekster om Dansk Vestindien, hvilket har sin forklaring i den daværende diskussion om salg eller ikke-salg af denne sidste tropekoloni. Et indlæg i debatten formet som rejsejournalistik leveres af Henrik Cavling: *Det danske Vestindien*, 1894, hvorimod Carl Muusmann og A.C. Meyer: *Under Palmer. Fortællinger og Skildringer fra Dansk Vestindien*, 1916 samt Thora Visby Petersen: *Trope-minder fra de vestindiske Øer*, 1917, først udkommer efter at afgørelsen er truffet. Efter salget i 1917 kunne man måske have forventet, at emnet tørrede ud,

men sådan kom det slet ikke til at gå. Som varslet ved Kay Larsens bøger var tidligere kolonier mindst lige så godt stof som nuværende, og markedet nærmest oversvømmes med udgivelser ikke mindst i 1940-erne og begyndelsen af 50-erne, hvor der udkommer en strøm af romaner, noveller, erindringer, biografier, historiske fremstillinger, samt børne- og ungdomsbøger. En stærkt fremhævet national diskurs er rammen om dem alle, hvilket vel i hvert fald delvis kan forklares ud fra krigen og den efterfølgende afkolonisering.

Jeg har valgt her at sætte fokus på perioden under og lige efter Anden Verdenskrig for at forsøge at indkredse, hvad det var man netop da fandt så fascinerende ved emnet, samt, ikke mindst, hvordan tekster fra denne periode fortsat præger vor egen tid. Jeg ser her på Svend Holm: *Peter von Scholten*, en filmroman, 1987; Alex Frank Larsen: *Slavernes Slægt*, dokumentar i 4 afsnit, DR2 2005, samt Peter Thygesen: *Congo formoder jeg*, 2003/*Det danske Congoeventyr*, dokumentar i 3 afsnit, DR2 2006.

Hovedvægten lægges på Sophie Petersens *Danmarks gamle Tropekolonier*, 1946, suppleret med mastodontværket *Vore gamle Tropekolonier*, redigeret af Johannes Brøndsted, 1952-53 (genudgivet i otte bind 1966-67 med andre illustrationer). Sophie Petersen havde en enorm gennemslagskraft i sin egen tid, og hendes bog er citeret igen og igen i eftertiden, både i direkte og indirekte referencer. Alene af denne grund kan det være værd at se nærmere på dette værk.

Dansk kolonihistorieforskning har været stærkt kritiseret, både af historikere selv og af antropologer (se fx Fihl 1984, Hernæs 1985, Olsen 1985, Fog Olwig 1985, Brimnes 1992, Simonsen 2003). Kritikerne påpeger, hvordan den pågældende forskning har været præget af etnocentri og ”danofili” (sidstnævnte udtryk er Per Hernæs’). Som i vesteuropæisk kolonihistorie i øvrigt har der været en tendens til, at man skrev koloniernes historie som en slags lokalhistorie eller ”sognehistorie” (jf. den amerikanske historiker Philip D. Curtin 1969, citeret i Svend E. Green-Pedersen og P.C. Willemoes Jørgensen 1983), men i forhold til opgøret hermed og udviklingen af nye perspektiver på kolonitiden halter den danske forskning langt bag efter den internationale, lyder kritikken. Fokus har været på kolonimagtens nationale historie, uden større interesse for den oversøiske lokalbefolkning, kulturmødet og samspillet med den sociale virkelighed, som kolonimagten interagerede med – og sådan bliver det ved, selv i nyere skrifter, der hævder at ville gøre op med den traditionelle historieskrivning og indføre globale perspektiver (jf. Hernæs 1985, Olsen 1985, Olwig 1985, i tre kritiske replikker til Peter Hoxcer Jensen et al (red.): *Danske kolonihistorie. Indføring og Studier*, 1983).

Eftersom historieskrivning bør ses i sammenhæng med enhver given periodes generelle diskursive/narrative systemer (jf. White m.fl.), bliver det naturligvis mindre overraskende, at også faghistorien kan have svært ved at slippe den nationale vinkel. Baggrunden for faghistorikernes vinkling på kolonihistorien må logisk kunne søges i de samme årsagssammenhænge, som i det følgende skal afprøves i forhold til populærhistoriske fremstillinger, journalistik og skønlitteratur. Også de aktuelle initiativer omkring bevaring af ”kulturarv” og oparbejdningen af en fælles historisk bevidsthed de tidligere kolonimagter og de tidligere kolonier imellem vil blive diskuteret. Snarere end (endnu engang) at skælde ud på den nationale fortælling er det min hensigt også at spørge til den nationale fortællings globale potentialer – selv om dette måske umiddelbart kan lyde som et paradoks.

Teoretisk bygger udredningen på tre forskellige, men indbyrdes metodisk kongruente indfaldsvinkler: teorier om nationsbygning og ”banal” nationalisme (Benedict Anderson, Michael Billig); teorier om kollektiv erindring i tekstmedieret perspektiv (Jerome Bruner, J. V. Wertsch) og postkolonial teori, især afdækningen af den såkaldte ”postkoloniale melankoli” (Paul Gilroy).

Der er tradition for at behandle tropekolonierne og de nordatlantiske kolonier adskilt og under til dels afvigende synsvinkler. Det kan imidlertid være svært at se argumenterne for en sådan opdeling, især da man i kolonitiden ikke skelnede på den måde, men så på rentabilitet og profit, snarere end på geografisk beliggenhed. Hos Sophie Petersen spiller især Grønland helt afgørende ind, også når emnet er tropekolonierne – hvilket man, som det fremgår af anmeldelserne, udmærket har haft blik for i samtiden.

”Hele Danmarks Sophie”

Sophie Petersen (1885-1965) voksede op i København, hvor hendes far bestyrede en kaffehandel. Hun beskriver selv hjemmet som konservativt og royalt.⁴ Der var ikke de store midler til rådighed, og Sophie, som var enebarn, sattes i en af de mindre fornemme døtreskoler. Da hun helt klart var bogligt begavet, kom hun imidlertid efter konfirmationen på Nathalie Zahles Skole, hvor der undervistes efter Grundtvigs ideer om ”det levende ord”, i pagt med national-

⁴ Jf. levnedbeskrivelse i Ordenskapitlet dateret påsken 1954. Et endnu mere interessant dokument, udkast til en selvbiografi, udateret, men formentlig udført som forstudie til levnedbeskrivelsen, befinder sig på Geografisk Institut. Sophie Petersen er biograferet i Dansk Biografisk Leksikon, samt i Dansk Kvindebiografisk Leksikon. Se også Uffe Nielsen 1993. Stor tak til Uffe Nielsen, der generøst har overdraget mig alle sine noter fra sit eget arbejde med Sophie Petersens biografi.

Sophie Petersen med elever. Matematiktime Nørre Gymnasium 1934.

romantikkens historiesyn – side om side med moderne naturvidenskab. Flere af lærerne eksperimenterede med moderne pædagogik, ligesom der udfoldedes en sådan praksis, som med et moderne ord kaldes *tværfaglighed*.⁵ Meget af dette genfindes hos Sophie Petersen, som uden at se nogen konflikt heri forenede en dyb kristentro med et naturvidenskabeligt verdensbillede, ligesom hun både i sit forfatterskab og i sin undervisning integrerede historie, litteratur og geografi. Petersen blev matematisk student i 1905 og cand. mag. i naturhistorie og geografi med geologi som hovedfag fra Københavns Universitet i 1911. Hun ville ganske vist hellere have læst geografi og historie, men den kombination fandtes ikke dengang. Efter pædagogikum underviste hun på en række af Københavns private pigeskoler, inden hun i 1920 blev fastansat på Nørre Gymnasium, hvor hun virkede indtil sin pension som 70-årig i 1955.

Sin første bog udgav hun i 1917: en lærebog i geologi for gymnasiet, og

⁵ Se Possing 1992, samt 2003 om en af Sophie Petersens foretrukne lærere, Henriette Skram.

i samme spor overtog hun siden udgivelsen af C.C. Christensens *Geografi for Mellem-skolen* (1. udgave 1902, 26. og sidste udgave 1960). I 1937 udgav Sophie Petersen også lærebogen *Plantelivets og Dyrelivets Udvikling gennem Jordperioderne*. Det blev imidlertid rejsevirksomheden med de dertil knyttede bøger, artikler og foredrag, ikke mindst de populære radioforedrag, som gjorde hende kendt i den store offentlighed.

Og kendt, det *var* Sophie Petersen, der endnu i dag i de ældre generationer huskes som ”hele Danmarks Sophie”: et kælenavn blade og aviser gav hende, samtidig med at de udnævnte hende til Danmarks, Skandinaviens, ja, nogen endda til måske hele Verdens ”mest vidt berejste Kvinde”. Hvert eneste år var Sophie Petersen på rejse, med skib til Grønland, med tog gennem Rusland, Sibirien og tværs gennem Asien, med zeppeliner til Brasilien, med fly jorden rundt og på kryds og tværs over Nordpolen. Hun var på besøg i de mest afsides, eksotisk klingende egne, Ny Guinea, Fiji, Borneo, hun stod i verdens nordligste by – og i den sydligste; helt til Australien og New Zealand nåede hun – og det var dengang turen tog 9 dage med fly fra England.⁶ Et sådant liv som Sophie Petersens har genereret masser af historier og anekdoter, også om personen selv. Off the record handler disse mest om hendes manglende evner i et køkken og ufeminine fremtræden. Sophie Petersen var aldeles uforfængelig med sit udseende, og så upraktisk en ting som en dametaske så man hende aldrig med! Også hendes sparsommelighed blev der talt om: fx foretrak hun at cykle eller gå frem for at bruge penge på bussen. Sophie Petersen var ikke gift, og hun

⁶ I Sophie Petersens arkiv på Geografisk Institut findes (inden i et af hæfterne med sort-hvid negativer) en liste, hun selv har ført over sine rejser 1911-1960. Under listen har hun med store bogstaver skrevet ”Fortsættes” (hun var 75 år i 1960). Listen lyder som følger: 1911: Østrig, Ungarn, Montenegro; 1912: Alperne, Schweiz; 1913: Spanien, Frankrig; 1914: Italien, Alperne; 1915: Lapland; 1916: Norge, Sverige; 1917: Norge, Sverige; 1918: Norge, Sverige; 1919: Island, Færøerne; 1920: Vestgrønland; 1921: Vestgrønland; 1922: Italien, Tyskland; 1923: De britiske Øer; 1924: Holland, Belgien, Maderia; 1925: Italien, Tyskland, Østrig; 1926: USA; 1927: Sovjetunionen; 1928: Sovjetunionen, Kaukasus, Grækenland; 1929: Østgrønland (Island); 1930: Atlaslandene, Ægypten, Palestina; 1931: Kolahalvøen, Island, Spitzbergen; 1932: Østen; 1933: Forasien (Iraq, Persien, Syrien, Libanon, Cypern, Rhodos); 1934: Øst- og Sydafrika; 1935: Sydamerika, ABC Landene; 1936: Alaska, Canada, USA; 1937: Guldkysten; 1938: Australien, New Zealand; 1939: Mexico, Vestindien, Guatemala; 1940: 0; 1941: Sverige; 1942: 0; 1943: Sverige; 1944: Flensborg; 1945: Sverige, Norge; 1946: Island, Færøerne; 1947: Ethiopien, Ægypten; 1948: Sydamerika; 1949: Østafrika, Madagascar, Tyrkiet; 1950: Jorden rundt (Ny Guinea, Fiji); 1951: Nigeria, Sydafrika; 1952: Norge, Sydamerika (Punta-Arena, Bolivia); 1953: Amazonas; 1954: Formosa, Indien, Cairo; 1955: Polarruten, Los Angeles, Panama, Peru, Venezuela (tidligere Guayana), Vestindien; 1956: Tokyo, Kina, Sovjet; 1957: Nordpolen, Japan, Siam, Cambodja, Bali, Sumatra, Kina, Sovjet; 1958: Berlin, Israel, Jordanien, Assam, Kalimpong, Borneo, Kina, Sovjet; 1958: Bairein, Pakistan Indien, Himalaya, Nord- og Sydindien, Tokyo, Nordpolen; 1960: Ægypten, Nepal, Hongkong og Japan, Ny Guinea.

havde ingen børn. På mange måder inkarnerer hun således det i Victoria-tiden skabte billede af den kvindelige rejsende som en excentrisk gammeljomfru. Samtidig blev hun helt klart et ideal for mange: kvinden der brød alle grænser, geografiske såvel som kønsmæssige, og i interview efter interview forsikrede, at hun aldrig havde været bange.

Sparsommeligheden var for resten en nødvendighed, for bortset fra et enkelt større rejsestipendium og lidt spredte legater, var Sophie Petersen stort set selvfinansierende. Rejserne gennemførtes i ferierne, og foredragene og artiklerne fra den ene rejse var med til at betale den næste. Derudover betjente Petersen sig dygtigt af sit store kontaktnet, først og fremmest i Dansk Missions Selskab og dets samarbejdspartnere, ligesom hun gæstede danske konsuler, gamle elever og kvindelige geografer verden over. Hun forstod også at tage kontakt til danske virksomheder, som havde afdelinger i udlandet, og til gengæld for små tjenester som at bringe pakker og breve ud lod hun sig beværte og bringe rundt. Dette gjorde naturligvis rejselivet mere overskueligt og behageligt, men det havde unægtelig en bagside, som det ikke rigtig lader til, at hun selv var opmærksom på. Med al respekt for Sophie Petersens enorme berejsthed, må man jo nok konstatere, at der i de fleste tilfælde var tale om korte, turistagtige besøg, hvor hun primært kom til at se det fremmede gennem en europæisk synsvinkel. Som hun kækt bemærker:

Hvilket sprog klarer man sig med paa Madagascar? spørger Folk, naar de hører, man har været der. – Dansk, svarer jeg, for enten var jeg sammen med Missionær Henriksens (...) eller ogsaa færdedes jeg mellem de mange nordmænd, der gør et stort og saare nyttigt arbejde derude i missionens tjeneste. (Kristeligt Dagblad 22/1 50)

Nogen tæt kontakt til ”de indfødte” etablerede hun sjældent, og noget egentligt ”feltarbejde” blandt disse kom slet ikke på tale.

Ud over mængder af artikler udgav Sophie Petersen bøger og undervisningshæfter om Færøerne, Island, Grønland, Burma, Australien, Etiopien, Mexico og Guatemala, Andesstaterne og Nigeria. *Danmarks gamle Tropekolonier*, 1946 regnes som hendes hovedværk. En særlig status i forfatterskabet har til lige ”folkebogen” *Grønland i Hverdag og Fest*, 1928, som blev startskuddet på rejsebogsproduktionen, og hvor Sophie Petersen fandt sin særlige stil i kombinationen af rejseberetning, almen oplysning og lærebog. I forordet til *Danmarks gamle Tropekolonier* beskriver Sophie Petersen, hvordan arbejdet med bogens stof holdt hende beskæftiget gennem hele krigsperioden. Hun bruger betegnelsen ”Krigsvintrene”, dels som udtryk for det faktum, at arbejdet primært

Karen Bardenfleth uddeler klejner til Højskoleeleverne. S.P. Foto 1932.

Sophie Petersens fotografier

Sophie Petersen fotograferede over alt hvor hun kom frem, og lysbilleder indgik som en vigtig del af hendes foredrag. Det er amatør billeder, men med gode skud imellem. Inderne på billederne er truffet under udflugter fra S.P.'s logier hos missionærer og skandinaviske forretningsfolk. Der er tale om flygtige møder, og vi kender ikke personernes baggrund. Kun europæere optræder ved navns nævnelser i S.P.'s billedalbum fra Sydindien. Kulturmødet virker kunstigt og på nogle af billederne næsten komisk. En del af de skandinaver, S.P. besøgte, havde imidlertid tætte relationer til befolkningen, hvis sprog de også talte. Det gælder fx Karen Bardenfleth (1892-1972), som ledede bibelskolen i Cuddalore, i S.P.'s billedtekster kaldet "højskolen". Her uddannedes indiske kvinder i bibellæsning, så de kunne læse med kvinderne, som de mandlige missionærer ikke kunne få kontakt med (Bugge 2001-02). Det var via Bardenfleth og tilsvarende kontakter, at S.P. iblandt blev lukket indenfor og fx kunne fotografere i kvindernes afdeling hos en relativt velstående indisk familie. Enkelte af de her viste billeder er anvendt i *Danmarks gamle Tropekolonier*. S.P.'s billedsamling befinder sig på Geografisk Institut i København. Billederne gengives med tilladelse herfra.

I Kvindernes Opholdsrum. S.P. Foto 1932.

foregik i vinterperioden, dels som metafor for Danmarks besættelse. "Det var en stor Hjælp," skriver hun, "i disse Mørketider med deres bitre Alvor at kunne samle sig om og fordybe sig i et Emne hentet fra Danmarks Fortid og et Emne, som kaldte Minder frem om Oplevelser i Tropeegne, der engang var danske" (1946:5). Arbejdet er således udført inden for en ganske bestemt national kontekst og bærer, som beskrivelsen påpeger, præg af en vis nostalgi og melankoli over Danmarks tabte storhed. Værket udkom som en art jubilæumsskrift for et nationalt *tab*, nemlig af Tranquebar, der blev afstået til England i 1845. Ordet "tab" er betydningsbærende i sig selv. Der tales i den diskurs, Sophie Petersen betjener sig af, ikke gerne om "salget" af kolonierne, men hellere om "afståelsen" og endnu hellere om "tabet", set fra det nationale synspunkt.

Sophie Petersen havde beskæftiget sig med Skandinaviens fælles historie og med Danmarks nordatlantiske besiddelser i mange år, og hun havde selvfølgelig berejst hele Skandinavien og Nordatlanten. Island og Færøerne besøgte

hun i 1919, Vestgrønland i 1920 og 1921, Østgrønland i 1929. I 1932 var hun i Tranquebar og de bengalske loger, ligesom hun nåede omkring til de vigtigste lokaliteter i den danske Kinafart. Dette var en af de gange, Sophie Petersen havde opnået orlov, og rejsen varede 5 måneder. I 1937 var hun i Guinea (Guldkysten, det nuværende Ghana), og i 1939 i Vestindien. Sophie Petersens bog er således dels baseret på tidligere fremstillinger og arkivstudier, dels på egne oplevelser, der ikke blot sætter hende i stand til at beskrive, ”hvordan Forholdene er derude i Nutiden”, men også at give de historiske afsnit et strejf af øjenvidneberetning, i hvert fald hvad lokaliteterne angår. Sophie Petersens populærvidenskabelige skildring har en lethed og et nærvær, der giver bogen mulighed for at nå bredt ud.⁷ *Danmarks gamle Tropekolonier* blev en stor succes hos anmelderne⁸ og var udsolgt på en måned! I 1948 fulgte hun bogen op med en billedbog til undervisningsbrug: *Vore gamle Tropekolonier* (udgivet sammen med Arne Ludvigsen). Det var også meningen at *Danmarks gamle Tropekolonier* skulle være kommet i andet oplag. Sophie Petersen havde gennemarbejdet bogen med rettelser og tilføjelser, ligesom hun på sin jordomrejse i 1950 lagde vejen omkring Tranquebar og Serampore igen for at tage flere og bedre billeder. Så udkom imidlertid det af Johannes Brøndsted redigerede mammutværk *Vore gamle Tropekolonier*, 1952-53, som Sophie Petersen i øvrigt gav de fornemste anmeldelser (Nationaltidende 8/11 52 og 14/11 53). Hun fremhæver, at det her er professionelle historikere, der har taget stoffet under behandling – men kan dog ikke nære sig for til slut i den første anmeldelse at bemærke, at det måske havde været godt, om man havde givet skribenterne en rejse ud til kolonierne, så de kunne have erhvervet sig ”Selvoplevelsens friske Syn paa Tingene!” – På den måde får Sophie Petersen også lige afmærket sit eget territorium.

⁷ Bogens journalistiske stil beror som sagt på et vist ”genbrug”, idet store dele af teksten allerede havde været præsenteret for offentligheden i form af baggrundsartikler, kronikker og rejsebreve. Besøget i Serampore var således allerede beskrevet i adskillige avis- og tidsskriftartikler, ligesom afsnittet ”Et Beøg i Nutidens Tranquebar” står næsten ordret at læse i Berlingske Aftenavis 31/10 45. En beretning om besøget i Tranquebar juli 1950 tryktes i Kristeligt Dagblad (kronik) 27/12 1950.

⁸ Der var anmeldelser i stort set alle dagblade. Blandt de vigtigste kan nævnes: Berlingske Aftenavis 26/11 46; Børsen 26/11 46 (del I); Børsen 28/11 46 (del II); Information 30/11 46; Ribe Stiftstidende 4/12 46; Nationaltidendes Kronik 9/12 46; Fyns Stiftstidende 11/12 46; Politiken 19/12 46; Kristeligt Dagblads Kronik 21/12 46; Berlingske Tidende Morgen 30/12 46; ”Boganmelderen” Nr. 1, 1947; Flensborg Avis 2/1 47; Aabenraa Avis 2/1 47; Jyllandsposten 1/2 47; Sorø Amts Dagblad 13/2 47; Viborg Stifts Folkeblad 14/2 47 (3 artikler i alt); Fyns Tidende 16/2 47; Nakskov Tidende 17/2 47; Jyske Tidende 20/2 47; Morsø Folkeblad 21/2 47; Aalborg Stiftstidendes Kronik 13/3 47; Faaborg Folketidende 18/4 47; Holbæk Amts Venstreblad 26/4 47. Anmeldelser forekom også i diverse tidsskrifter, samt enkelte svenske og tyske anmeldelser.

Hvad som springer i øjnene, når man læser Sophie Petersen, er en vældig afstand i tid og fremstillingsmåde - Sophie Petersen ser tingene fra en vinkel og skriver visse ting, som man ganske enkelt ikke ville kunne skrive i dag. På den anden side er fremstillingen slet ikke så fremmed endda.

Imperium, nationalstat og banal nationalisme

”Fire Gange i Danmarks Historie har der været Ekspansionsperioder, hvor Trangen til at skabe et større Danmark har givet sig stærke Udslag” skriver Sophie Petersen (s. 7). Perioderne opregnes som vikingetiden, Valdemarernes tid, unionstiden og kolonitiden. Det bemærkelsesværdige er, set fra et nutidigt synspunkt, at Sophie Petersen fra første færd ser på denne ekspansionstrang med national stolthed. Senere har værker som Thorkild Hansens ”slavetrilogi” (*Slavernes Kyst*, 1967, *Slavernes Skibe*, 1968, *Slavernes Oer*, 1970, for hvilken forfatteren i 1971 vandt Nordisk Råds Litteraturpris) indøvet et helt anderledes, *skamfyldt* syn på Danmarks ”storhedstid” (som i dag må sættes i gåseøjne). Hvis der på Sophie Petersens tid var tale om *skam* i forbindelse med kolonitiden, gik denne på noget ganske andet: nemlig Danmarks manglende indsats og succes som kolonimagt, resulterende i tabet af kolonierne. Det er præcis denne form for national skam, Sophie Petersen forsøger at imødegå og omformulere, således at kolonitiden kan gøres til del af den positive nationale selvfølelse. Teksten må derfor formodes at vække en modstand i den nutidige læser, den ikke har vakt i sin samtid. I følgende formulering er det nok især ordvalget ”det lykkedes”, kombineret med den rent forretningsmæssige bedømmelse af koloniprojektets succes, der skurrer – især fordi det af konteksten klart fremgår, at der ikke er den mindste distance eller ironi på spil:

Det lykkedes i denne Periode [kolonitiden: hos S.P. defineret som startende i 1620 med erhvervelsen af Trankebar og sluttende i 1917, da DK solgte den sidste Tropekoloni] Danmark at skabe et Kolonirige vel ikke stort i Areal, men svarende godt til det dansk-norske Monarkis Størrelse og opfyldende Tidens Krav med Hensyn til et Koloniriges Opbygning. (s. 7-8)

Samtidig er grundfortællingen: *småt men godt* stadig gangbar, når det gælder den nationale danske fortælling.

Sophie Petersen starter med at tage sine læsere en tur rundt i København, hvor de præsenteres for de synlige minder fra den danske kolonitid: der er alle palæerne og pakhusene på Christianshavn, der er Søndre Toldbod med Vestindisk Pakhus, Frederiksberg Have med den kinesiske pavillon og Frederik d.

V's rytterstatue på Amalienborg Slotsplads, rejst af Asiatick Kompagni i 1774: "...ogsaa den et værdigt Symbol paa Kolonitiden og sammen med alt det andet et Minde for Nutiden om en Tid i vort Lands Historie, da Ostindiensfarere og Kinafarere gjorde Danmarks Navn kendt paa fjerne Have." (s. 8)

Man sammenligner uvilkårligt med Thorkild Hansens tilsvarende fremvisning, hvor mindelserne om imperiet fremstår som en skjult fortælling, en arv der ikke tales højt om, fordi byens rigdom er bygget på slavernes sved, lidelser og død. - For slet ikke at tale om Alex Frank Larsens tv-dokumentar *Slavernes Slægt* fra 2005, hvor den samme fortælling visualiseres ved fejende panoreringer hen over København og en perlerække af de herregårde og lystslotte, som i dag udgør kernen i den danske "kulturarv", ledsaget af en speak, der minder om Danmarks plads som nr. 7 blandt verdens slavehandlernationaliteter. Bestemt ikke nogen æresplads!

Sophie Petersen har som sagt ikke den slags kvababbelser. Det som først og fremmest kendetegner hendes fremstilling, er den *virkestrang* og energi, hun fremmaner i sin næsten modernistiske beskrivelse af datidens Christianshavn:

Paa Værftet blev der hamret og tømret Dagen lang, mens Skibene lossede og ladede i Kanalen ved Pakhusene. Arbejderne tumlede med Tønder og Baller, mens Søfolkenes muntre Opsang lød. Paa Kontorerne sad Skriverne, "Betjentene", regnede og skrev og sendte Breve ud i Verden til Indien og Kina, til Fyrster og Købmænd... (s. 9-10)

Samtidig med at teksten elegant suser fra det ene sted til det andet på kloden, og internationale kontakter og alliancer er i højsædet, ligesom der gives topkarakter til de af tekstens hovedpersoner, som behersker flere sprog og ikke mindst det man i dag vil kalde flerkulturel kompetence, er teksten som besat af Danmark og alt *dansk*. Det var *Danske* som nåede først til Amerika (Columbus kan godt gå hjem og lægge sig). Det var for at sikre opfattelsen af de nordlige have som *danske*, at man sendte den ekspedition ud, som førte til Grønlands "genopdagelse". Det var for at finde en *dansk* søvej til Indien, at Jens Munk tog af sted. Det var i den *danske* koloni, at *sati* (enkebrænding) som det første sted blev forbudt. Osv. osv. Omvendt var det store "Fremmedelement" af hollændere, englændere, franskmænd, irlændere, flamlændere, tyskere, som udgjorde gruppen af plantageejere i Dansk Vestindien og "fremkaldte en stærk Forskel i Nationalitet mellem Kolonien og Moderlandet", med til at besegle øerne skæbne (s. 307-08, s. 406; jf. formuleringen s.335: "vi var for faa derude"). For centrale personer, som Sophie Petersen gerne vil regne som danske, gives der dog udstrakte dispensationsmuligheder. Fx lægen Poul Erdmann Isert, der var født i

Angermünde i Brandenburg: "Han skrev ganske vist altid på tysk, hvad der ikke var ualmindeligt i Danmark i Datiden, men hans Tankesæt og Udtryksmaade var helt igennem dansk" (s. 240). Perspektivet er således fra først til sidst lagt på nationen, som ikke er en hvilken som helst nation, men *vor* nation.

Læsningen af teksten bliver derved i sig selv en performativ akt, hvor læseren bekræfter og bekræftes i sit nationale tilhørsforhold. På den måde kan bogens enorme popularitet måske også forklares med, at den har haft en slags "rensende", rituel funktion oven på forskrækkelsen med besættelsesårene (og en anden nations ekspansionstrang).

De inklusive pronominer "vi", "vor" og "vores" forekommer med høj frekvens i Sophie Petersens tekst. Der tales således ikke om, at kolonitiden varer indtil 1917, hvor *den* sidste tropekoloni solgtes, men "indtil *vor* sidste Tropekoloni solgtes" (s. 8, min understregning). Ligeledes fik den portugisiske kong Alfons V udvirket, at "vi" udsendte en ekspedition (s. 13), og "vi" også har

Kongensgade i Tranquebar. S.P. Foto 1950.

haft forbindelser på Molukkerne, Timor og Filippinerne (s. 29). ”Vi” kan vinde land, og ”vi” kan miste land (se fx s. 40), og når der tales om, at et landområde ”gik tabt” (som fx logen Danmarks nagore i Bengalen s. 46), er der naturligvis ingen tvivl om, at området gik tabt *for Danmark*. Teksten hviler på den præmis, at læseren er parat til uden videre diskussion eller overvejelse at tage dette ”vi” på sig og identificere sig med dette meget abstrakte begreb ”det danske Folk”, som teksten så flittigt gør brug af – varieret med mere florumvundne udtryk som fx ”Landets egne Børn” (s. 68). Betegnelsen ”vi” dækker uden videre dette danske folk lige fra 1600-tallet til 1940’erne – lige så vel som det formodes at være dækkende for et imaginært fremtidigt publikum. ”Vi levede (...) under en viis og mild Regerings Indflydelse”, skriver Sophie Petersen ubekymret om Holbertiden, den florissante handelsperiode og de senere reformers tid med bondefrigørelsen (s. 54). Hvem vi? Pointen er, at det spørgsmål stiller hverken Sophie Petersen eller hendes intenderede læsere sig.

Teksten fremmaner således præcis et sådant imaginært fællesskab, som Benedict Anderson har kaldt *forestillet*. Ikke blot horisontalt lægger nationalstat-sideologien op til, at de enkelte individer skal identificere sig som delende et fællesskab med mennesker, de aldrig møder person til person, men også vertikalt etableres der et sådant fællesskab med fremmede mennesker i forgangne tidsperioder, alle forenet i dette organiske og næsten religiøse *folkelegeme*. Ligesom den enkelte borger kan være i besiddelse af virketrang og udlængsel, således fremtræder nationen selv som subjekt for den ”trang” til at gøre Danmark større, der ofte tales om i teksten, og som altså synes at ligge biologisk i nationens ”gener” - som en del af dennes identitet som *søfartsnation* (se fx s. 13).

”Banal nationalisme” har Michael Billig kaldt denne form for usynlig eller transparent nationalisme, som dagligt kipper med flaget til borgernes diskrete påmindelse om nationen. Billig udbygger Renans berømte statement, at nationen ikke kun baserer sig på en fælles *hukommelse*, men i nok så høj grad på en fælles *amnesi*, idet det langt fra er alle begivenheder, der med lige stor iver ihukommes. Hos Billig handler det imidlertid ikke kun om, at noget huskes, mens andet aktivt fortrænges, men om en kompliceret dialektik imellem hukommelse og glemsel, som dagligt kommer til udtryk i den ”glemte påmindelse” (forgotten reminding). ”The homeland deixis” kalder han den udstrakte brug af ”vi”, ”vores” og tilsvarende former for retorisk påpegning, som anråber det imaginære, forestillede nationale fællesskab.

Billigs hovedpointe er, at alle forsøg på skelnen mellem forskellige former for nationalisme, ”blød” vs. ”hård”, ”kold” vs. ”varm”, er *bortforklaringer* af det

faktum, at nationalisme grundlæggende handler om en og samme ting: lysten og viljen til at etablere en selvstændig nationalstat. Forskellen beror alene på udøvernes status: er der tale om en allerede etableret nationalstat eller om en kamp for at etablere en sådan. I det første tilfælde kan den nationale praksis uden risiko defineres som "kold", mens den i det andet pr. definition vil være "varm". Eller sagt på en anden måde: at svinge det spanske flag under en fodboldkamp er en umarkeret (banal) handling på en ganske anden måde, end hvis en tilskuer svinger med det baskiske flag. Grundlæggende udtrykker handlingen dog den samme følelse af identitetsmæssig tilknytning. Banal nationalisme skal derfor forstås som den allerede etablerede nationalstats måde at gøre nationen til en indlejret vane, bevidst/ubevidst på linje med andre former for *habitus* (jf. Pierre Bourdieu, se Billig 1995 s. 42ff).

Enhabitation kalder Billig overordnet denne symbolske proces, hvorved en bestemt udlægning af fortiden *vanliggøres* og *hjemliggøres* i nutiden (i et ordspil på *enhabit* og *inhabit*, se Billig 1995 s. 42-43), og forvandler tilfældigt opholdssted til følelsesladet "hjemland". Læg mærke til, hvordan den bestemte form, som fx hovedstaden (man siger ikke Danmarks hovedstad – alle ved hvilken hovedstad *vi* snakker om), mimer den selvfølgelighed hvormed man i sit eget hjem taler om køkkenet, badeværelset etc, og på den måde "oversætter" fra *hus* til *hjem* (Billig 1995:108).

Sophie Petersen trækker i høj grad på disse bevidst/ubevidste mekanismer i sit projekt, der helt basalt går ud på at fastholde og bevare historien om de tidligere danske tropekolonier som en del af den danske historiefortælling og dermed den kollektive danske erindring. Selv om så lang tid er gået, siden de pågældende områder hørte under Danmark, er det dog stadig en stor oplevelse for "en Dansk at færdes i vore gamle Tropekolonier, i Egne, hvor Slægt efter Slægt af Danske har virket, og hvor Dannebrog engang har vajet i mer end 200 Aar," som det lyder i bogens fyndige slutreplik (s. 407).

"Mens Byen endnu var dansk"

Ved besøgene i hver enkelt koloni hæfter Sophie Petersen sig ved netop det, som måtte kunne identificeres som dansk. Således hedder det om Tranquebar:

Et Besøg i Tranquebar af i Dag vil maaske for en Dansk forme sig som noget af en Skuffelse. Mens der i 1845 i Tranquebar og Omegn var 23.425 og i selve Tranquebar By med Forstæder 5000 Indbyggere, er der nu højst 2000, og Byen er kun en beskedne Fiskerby, hvor alt er meget forfaldent. Men der er trods alt *noget hyggeligt og tiltalende* over denne lille By ved den brede, hvide

Strand og det blaagrønne, friske Hav, og Byen danner med sin Bymur, det gamle Kastel og de gamle Huse et forunderligt afsluttet Hele. (...) Gaar man gennem Porten i den lave Bymur, er man straks inde i den smalle, sandede Kongensgade – Gaderne bærer endnu de gamle danske Navne - , og man kan følge denne gennem hele Byen fra V. til Ø. Det slaar en straks, at Byplanen *ikke er Indisk*. Det er *en lille dansk Købstad*, hvor Gaderne skærer hinanden under rette Vinkler, det er Fæstningsbyen, *et lille Fredericia*, omgivet af Bastioner og Volde. (...) Husene *er danske i den Maade*, hvorpaa de ligger lige ud til Gaden i sammenbyggede Rækker og ikke som i andre indiske Byers europæiske Kvarterer gemt i Haver (.). *Gadespejle findes ganske vist ikke, men man har nu alligevel ikke villet give Afkald paa Udsigten til Gaden*, og de uundgaaelige Jernstænger for Vinduerne er forneden bøjet saaledes udad, at de tillader et Kig langs Muren. (...) de flade Tage og de aabne Verandaer, hvor man om Aftenen kan sidde og nyde Søbrisen, fortæller, at *man er i en dansk By* flyttet til Indiens solhede Klima. De sidste Beboeres Navne lever endnu i Befolkningens Erindring, og Husene kaldes Vodskovs Hus, Petersens Hus, Hansens Hus, Halkjærs Hus o.s.v. (s. 77-79, mine fremhævninger).

Selv om gravskrifterne på den danske kirkegård vidner om en anden og barskere tid, hvor folk døde unge (europæerne tålte ikke klimaet og bukkede under for sygdomme som dysenteri, tyfus og malaria), og piger blev giftet bort som 13-årige, er der alligevel over disse skæbner noget af det samme ”fornemme” og ”monumentale”, som Sophie Petersen finder i de forladte bygninger:

Men selv om Tranquebar nu er en fattig By og en By i Forfald, saa aner man dog bag det alt sammen, at det i Fortiden har været en fornem og monumental By. Det pragtfulde Guvernørpalads, de anelige Kirker og de stilfulde og rigt byggede Patricierhuse langs de snorlige Gader er Vidnesbyrd herom. (s. 88)

”De indfødtes Bydel” giver et eksotisk bidrag til denne europæiske pragt og orden – som man ser, er den følgende beskrivelse indrettet, så den på én gang beskriver, hvordan der har været dengang, og hvordan der er nu, i et billede hvor tiden står stille:

Dengang som nu har der også været en indfødt Bydel, ”De sortes By”, hvor mørkhudede Inderbørn tumlede sig paa Gaderne midt i den travle Færdsel, mens hvidklædte Mænd og Kvinder i brogede Sarier trængtes mellem Sanijasier (Hellige Mænd) iført gule Klæder oversmurt med Sandelstøv, Aske og brændt Kogødning. Her sad Haandværkerne med deres Arbejder; Sønerne undervistes af Faderen og fulgte ham i Haandværk og Handel. Om

Aftenen har Olielamperne skinneth ud fra Straahytterne, mens Musikken lød fra Trommer, Piber og Strengespil akkompagneret af de indfødtes Sang. (s. 89)

"Danmark blev fattigere, da vi mistede dette Stykke Indien, som med sit brogede Folkeliv og sine Moskéer og Pagoder, der spejlede sig i Lotusdamme, kastede Glans over Hjemlandets borgerlige Danmark," konkluderer Sophie Petersen (s. 89-90). Rømningen af Tranquebar har medført en sammenblanding og uorden: "I Ruinerne af de fordums Patricierhuse leger nu sorte Tamilbørn..." (s. 88), og man fornemmer mellem linjerne, at det ikke kun er Danmark, som er blevet fattigere ved den afbrudte forbindelse. Selv om nutidens Tranquebar er skildret i en objektiv, ikke-fordømmende tone, forstår man, at forholdene her lader meget tilbage at ønske. Bondelandsbyerne i oplandet er "uordentlige", og teksten fremmaner en ligefrem fysisk oplevelse af skidt og snavset, der ligger i dynger alle vegne og "lugter fælt i Varmen" (s. 94). Ikke mindst pariaen er fattig og forsømt. Pariaerne har ikke adgang til skolerne, og der er her "som alle Vegne i Indien (..) et skarpt Modsætningsforhold mellem Muhamedanere og Hinduer" (s. 95). Underforstået, at meget kunne have været bedre, hvis Danmark var blevet og for alvor havde taget ledelsen.

Efter overdragelsen af Tranquebar til englænderne blev der truffet overenskomst med Leipzigerselskabet om helt at overtage missionen. "Man spurgte ikke engang D.M.S. [Dansk Missions Selskab], om dette Selskab kunde eller vilde paatage sig Opgaven" (s. 74).⁹ Læseren fornemmer, at missionen er gået helt i stå, og selv om teksten er meget diskret, er man ikke i tvivl om, hvad der er Sophie Petersens mening desangående. Det danske styre udmærkede sig på mange og afgørende punkter, for hvilket Sophie Petersen da også (næsten) har befolkningens eget ord:

Forholdet til Befolkningen var godt og langt bedre end i de engelske Besiddelser. Mange kunde lidt Dansk, og man følte en vis Hengivenhed og Tryghed over for det fjerne Danmark, som gav sine Børn en human Behandling og sørgede for Oplysning og Undervisning og opretholdt Lov og Orden ved retfærdige Domstole. – Paa en ganske særlig Maade kan man faa Tranquebar som dansk Besiddelse ind paa Livet, naar man i Østen møder indfødte Familier fra Tranquebar, som fortæller, at deres Forældre eller Bedsteforældre har været danske Undersaatter. I Bangkok traf jeg saaledes i 1932 en gam-

⁹ Formuleringen (og forargelsen) er overtaget fra Kay Larsen, hvis værk i øvrigt ikke tilnærmelsesvis i samme omfang gør brug af retoriske virkemidler til etablering af en national narrativ, men overvejende holder sig til at oplyste historiske data.

Fra Parialandsbyen. S.P. Foto 1932.

mel Inder, som handlede med Ædelstene, han fortalte mig med Stolthed, at han selv var født i Tranquebar, mens Byen endnu var dansk. (s. 90).

En ganske særlig symbolbetydning tillægges således også Universitetet i Serampore (i De bengalske Loger nord for Calcutta), oprettet af Frederik VI ved kongeligt diplom i 1827 og ved salget sikret, således at universitetets fortsatte drift indgik i salgstraktaten. Den danske sammenhæng huskes og respekteres stadig, fortæller Sophie Petersen, og i festsalen hænger bag talerstolen ”et mægtigt Dannebrog, og ved Siden af dette Malerier forestillende Kong Frederik VI og hans Dronning Marie, Sophie Frederikke” (s. 121). Hun beretter om den velvillighed, hvormed de studerende viser en dansker rundt på universitetet:

’Det er jo de Danskes Skyld, at vi kan studere her!’ siger de. (s. 120). Derfor mærker man ogsaa i hele den indiske Litteratur om Serampore Universitetet en dyb Følelse af Taknemmelighed mod den danske Kongehus og det lille

Danmark, og Danmark og Danske omtales den Dag i Dag i Skrift og Tale med den største Ærbødighed og Hjertelighed. (s. 121)

Ikke blot føjes imperiet således, gennem erindring og genfortælling, til nationalstaten som en del af den kollektive hukommelse, imperiet aftegner også en række fundamentale værdier som kendetegn ved nationen: Danmark repræsenterer orden og oplysning og står som kolonimagt for det oplyste, milde herredømme, der som en god forælder tager sig af de (mindre udviklede) folk, som måtte komme i nationens varetægt. Beskrivelsen er på ingen måde Sophie Petersens alene; hun trækker på en længere tradition for en sådan forståelse, der kan henregnes til, hvad Mary Louise Pratt betegner ”anti-erobring” (*anti-conquest*); forstået som en repræsentationsstrategi, hvormed europæerne benægter den europæiske ekspansions karakter af erobring og derved fastholder deres uskyld, men samtidig hævder europæisk hegemoni (Pratt 1992:7).

Emnet var som tidligere nævnt en hel del mere aktuelt i samtiden, end det måske umiddelbart kan forekomme. Det er ikke tilfældigt, at Sophie Petersen, som ovenfor anført, afslutter Danmarks kolonitid med salget af Vestindien i 1917. Tilbage havde Danmark jo i skrivende stund Grønland og Færøerne, og især Grønland kunne efter krigens afslutning blive en varm kartoffel internationalt. Ifølge dansk overbevisning var Grønland imidlertid ikke en koloni, men et folk og et landområde, Danmark havde i sin varetægt med henblik på at sikre befolkningens og landsdelens beskyttelse og udvikling. Sophie Petersen havde været dybt engageret i diskussionen om Grønlands fremtid under krisen med Norge, da Norge krævede retten til det meste af Østgrønland, og sagen førtes ved Den internationale Domstol i Haag.¹⁰ Så selv om *Danmarks gamle Tropekolonier* slet ikke har Grønland som sit emne, har den det indirekte alligevel. Danmark bør ikke nu opgive de sidste rester af det, som i alle henseender gør riget større, og det danske ”vi” har et ansvar overfor dem, som måtte være blevet lukket ind og – i hvert fald delvis – tildelt retten til at kalde sig danske. Dette er bogens implicitte hovedbudskab, hvilket også stod aldeles klart i samtiden. Som Berlingske Aften slutter sin anmeldelse: ”Ak, i 1916 viste det sig, at de folkelige Politikere var lige saa smaaligt snusfornuftige som Kongerne... saa havde vi kun Grønland tilbage. Kan vi passe paa det?” (*Berlingske Aften* 26/11 46).

¹⁰ Se Petersen 1928, især kapitel 9, afsnittet ”Grønland-Norge-Danmark p. 155f. Sophie Petersen skrev også avisartikler m.v. om spørgsmålet.

Slaverne og den nationale identitet

Efter læsningen af afsnittet om Tranquebar er man som nutidig læser spændt på, om Sophie Petersen virkelig vil kunne opretholde det samme positive grundsyn på Danmarks koloniherrredømme på Guldkysten og i Vestindien. Der var ganske vist også slaver i Tranquebar, og det nævner Sophie Petersen da også i en bisætning - men den organiserede slavehandel i Afrika og trekantshandlen over Vestindien burde vel være vanskeligere at komme om ved?

Sophie Petersen forsøger sig da heller ikke med nogen form forbigåelse. Tværtimod. Slavehandelen skildres i al sin gru. Samtidig anføres imidlertid de sædvanlige argumenter, som skal kaste et forsonende skær over europæernes aktiviteter: "Negrene" var selv part i slavehandelen, og de var grusomme i en udstrækning, som europæerne slet ikke kendte til; det var således en æressag for europæerne at få sat en stopper for menneskeofringer og barnemord. Hvad Danmark angår, så var slaveriet en ting *andre* satte i værk, og som danskerne kun modstræbende blev trukket ud i, selv om det egentlig slet ikke lå til dem: "Slavehandel havde vi Danske i Begyndelsen ikke rigtig Sans for..." (s. 222). Slaverne havde det også meget bedre hos danskerne, både ved afskibningen, hvor man ved de danske etableringer tog børnene ind og opfostrede dem, mens de franske slavekaptajner blot tog børnene fra moderen og kastede dem på stranden, "hvor de som oftest omkom" (s. 230), og under selve sejladsen, hvor det kun var portugiserne, der behandlede deres slaver bedre (s. 233). Også ved endestationen i Vestindien stod det slet ikke så værst til – det hårde arbejde, de strenge straffe osv. til trods: "Det maa i det hele taget siges, hvad ogsaa adskillige Gange er fremhævet fra engelsk Side, at vore Øer stod højt med Hensyn til Behandling af Slaverne" (s. 328).

Flere modstridende diskurser er på spil. På den ene side er negrene besat med "den gamle afrikanske Vildskab" til en sådan grad, at det fx er nødvendigt at forbyde dem at danse, fordi: "Dansen hos Negrene let kunde faa en for de hvide farlig Udgang. Dansen foregaar nemlig til Trommemusik, og den ophidser dem i en saadan Grad, at de kan blive ganske vilde og uberegnelige i deres Handlinger." (s. 329). Petersen kan også konstatere, at "negrenes" moral svækkes, når det går tilbage med "den hvide Races Indflydelse" (s. 330), ligesom teksten kolporterer forestillingen om at "negrene" er dovne og kun til at sætte i arbejde "gennem en jernhaard Disciplin" (s. 389).

På den anden side levede de vestindiske slaver unægtelig under "sørgelige Kaar", og enhver dansker, som har arbejdet for at bedre deres situation, eller endnu bedre: helt at afskaffe slaveriet, står derfor som fortællingens helte.

Sophie Petersen skærer det ud i pap, at det var *slavetransporterne* fra Afrika til Vestindien, Danmark satte stopper for, ikke selve *slavehandelen*:

Al Indførsel af Negre fra Afrika blev altsaa forbudt fra Nytaar 1803. Derimod er der gennem denne Forordning ikke, som den almindelige Opfattelse har været, Tale om, at Køb og Salg af Negre ligegyldigt hvor var forbudt. Det var kun Indførslen fra Afrika, som var forbudt, den indenlandske Negerhandel i Vestindien bestod lige til den sidste Dag før Emancipationen i 1848. (s. 245, SP's understregning)

Der gives også en detaljeret redegørelse for resultaterne af den 10 års frist, der sattes fra forordningen udstedtes (16. marts 1792) til dens ikrafttrædelse, ligesom det gennem fremstillingen bliver klart, at sagen var, at slavetransporterne ikke rigtig betalte sig længere. Samtidig citeres der imidlertid massivt fra alle hyldestdigtene til monarkerne, fx Heibergs vise i anledning af Chr. d. 7.'s fødselsdag 29. januar 1793: "Danerkongen ædelt tænker/ han Fornuftens Stemme lød/ Tankens, Bondens, Negrens Lænker/ han med Kækhed brød"; eller B.S. Ingemanns mindedigt ved Frederik d. 6.'s død i 1839: "Han var mild. Han stoed ved sin Faders Haand/ i Folkets arnebundne Dage/ mildelig løste han Bondens Baand/ og rørttes ved Negerens Klage".

Således bevares alligevel ideen om det oplyste og humane Danmark, en foregangsnation for de andre nationer, der stedse har haft fred og humanisme som sit overordnede mål. Dette spor følges selv hvad angår aktiviteterne på Guldkysten, således at det nærmest kommer til at tage sig ud, som om fred og humanisme hele vejen igennem har været Danmarks overordnede målsætning:

Den heldigt tilendebragte Krig [mod Augnastammen i 1784] bevirkede, at vi Danske i nogen Tid var den mægtigste Nation på Kysten, og det er værd at understrege, at vi var de første Europæere i Guinea, der drog i Krig *sammen* med Negre for at bekæmpe disses Angribere og skaffe Fred i Landet. (s. 239, SP's udhævning)

Hvem der derimod ikke var begejstrede for slavetransporternes ophør, det var "Negerkongerne" (s. 247), og forbuddet ledte da også til enden på danskernes virke i Guinea. Det samme gælder Vestindien, hvor Peter von Scholtens selvbestaltede frigivelse af slaverne ganske vist må betegnes som en heltegerning, men samtidig medførte "en Tilbagegangens Tid" i form af forhøjede produktionsomkostninger (s. 350).¹¹ Bagefter gik danskerne tilsyneladende også for vidt

¹¹ Sophie Petersen nævner dog også konkurrencen fra de europæiske sukkerroer og siden (s. 366-67) det forhold, at planterne ikke formåede at omstille sig til moderne produktionsmetoder.

i deres lighedsbestræbelser, fordi de tidligere slaver slet ikke var modne til at behandles som danskere, men først burde have været igennem en proces, hvor de langsomt forvandlede ”fra sorgløse Børn til dygtige og flittige Arbejdere” (s. 364).¹² Med al deres humanisme saver danskerne således den gren af, de selv sidder på – men vinder i stedet anerkendelse på det moralske plan.¹³

Sophie Petersen kan således i bogens slutning understrege, at ”det danske Tropekolonirige” absolut ikke er nogen tragedie, der helst bør synke ned i ”Glemselens Hav”, men tværtimod på mange måder en succeshistorie (Danmark har i hvert fald klaret sig bedre som kolonimagt end svenskerne!), som rummer ”en Række lyse og gode Minder om Danskes Færden blandt de farvede Folk ...” (s. 403-05). Der opsummeres omkring ”de mange humanitære Foranstaltninger som vi indførte”, ligesom der endnu engang henvises til den engelske guvernørs lovsang til ”de gode hygiejniske Forhold, den Ro og Orden, den udmærkede Fattigforsorg og Retspleje”, som herskede i de danske kolonier

¹² Altså præcis den proces, som for grønlændernes vedkommende ved denne tid fra dansk side mentes at være godt på vej – om end langt fra endnu tilendebragt, hvorfor Grønland fortsat måtte stå under Danmarks ”beskyttelse”.

¹³ Samme forklaring på danskernes svigtende succes i koloniprojektet findes i samtiden i et væld af andre skrifter, også hvad angår kolonierne i Afrika og Indien. Som ærkekonservativ forsøger Sophie Petersen at udvise så nogenlunde loyalitet med den danske administration. Noget hårdere går det for sig i den dengang meget anmelderroste og læste roman *Huset med det grønne Træ* (Kelvin Lindemann 1942), som der også henvises til i flere af anmeldelserne af Sophie Petersens bog. Romanen har som et hovedtema den danske stats manglende forudseenhed og vovemod i koloniseringsprojektet. Så længe man bare tjener penge, er alt godt, hvorimod det skorter på villigheden til et mere dybtgående engagement og langvarige investeringer. Heri ligger hovedårsagen til Danmarks manglende succes som kolonination. Handlingen bæres således af nogle få individers (delvist forgæves) kamp mod uforstående myndigheder. Også hos Lindemann går danskernes manglende foretagsomhed og evindelige vægelsind imidlertid hånd i hånd med en række positive karakteristika ved den danske nation: godmodigheden og retfærdighedssansen, som Danmark fejlagtigt har regnet med, at andre nationer også besidder (Lindemann 1942: 309), og idealismen, udtrykt ved københavnernes ”sentimentale Øllebrødsbarmhjertighed”, som er den egentlige årsag til den manglende tilslutning til slavehandelen, i modsætning til entusiasmen omkring dens ophævelse (s. 447). I forhold til kolonimagtsbestræbelserne er der tale om en meget uheldig kombination, men set i et humanistisk lys bliver selv danskernes manglende viljekraft et adelsmærke. I det følgende er talen om, hvorvidt man skal eller ikke skal bombe en landsby:

”At bryde Hollændernes Monopol vilde betyde Millioner om Aaret for de danske Kolonier og Monarkiet. Hvad var i Sammenligning med det en lille Landsby med brune Mennesker, der samlede paa afhuggede Hoveder? Og alligevel kunde han ikke lade være med at tænke paa sin egen provinsielle Forargelse, naar han havde hørt om Hollændernes Grusomheder i deres Kolonier. (...) Han erkendte selv det typisk danske i denne hamlet’ske situation (...) her, da han stod foran Maalet, blev han grebet af Anfægtelser. Det var paa den Maade, at Danmark havde forpasset sin Chance til at blive en stor Kolonimagt som Holland. Det forberedende Slid var udført, men i det Øjeblik, Frugten skulde plukkes, var Viljekraften lammet.” (s. 140)

ved overdragelsen i 1845 (s. 405).¹⁴ På den baggrund fremsættes følgende konklusion:

Vi har i vore Kolonier altid styret med Mildhed og Humanitet efter Tidens Opfattelse af disse Begreber, og gennem hele den danske Kolonihistorie gaar som en rød Traad det danske Sinds Trang til at øve lige Ret mod alle uafhængigt af Nation og Race. (s. 405)

Selv om der op gennem 1950'erne kan konstateres en stigende kritisk bevidsthed i Sophie Petersens syn på forholdet mellem sorte og hvide – hun støttede absolut ikke den fremvoksende apartheid i Sydafrika – var dette syn på det danske kolonistyre og "det danske Sinds" indbyggede humanisme og antiracisme en holdning, hun fastholdt i artikel efter artikel og i interview efter interview helt frem til sin død – også uden det lille forbehold.¹⁵

Det er således også karakteristisk, hvordan stort set alle anmeldelser griber fat i den nationale tone og med Sophie Petersen "smerteligt savner disse Pletter, over hvilke Dannebrog vajede i fjerne Lande" – men samtidig også med Sophie Petersen glæder sig over så meget "Opmuntring" kolonihistorien også rummer: "Mod! Dristighed! Godt Sømandsskab! Godt Købmandsskab! (...) de Egenskaber, paa hvilke Danske stadig skal hævde sig rundt om i Verden" (*Berlingske Aftenavis* 26/11 1946). Jf. Sophie Petersens udredning af, hvordan enden på den egentlige kolonitid så ingenlunde har ført til mindre dansk engagement i det oversøiske:

...vi Danske har aldrig glemt, at vi i hine Tider gennem dristige Sejladser til Ostindien og Kina, til Vestindien og Guinea (...) faktisk drog hele Kloden ind under vort Erfarings- og Arbejdsomraade" (...) Linjen fra de ostindiske Koloniers og Kinafartens Tid er for Danmarks vedkommende fortsat i vore Dage, selv om det sker under andre Former end dengang. (s. 198)¹⁶

Også i anmeldelserne bliver historien om den danske slavehandel således til

¹⁴ Refereret i sin fulde ordlyd efter kommandør Steen Billes indberetning til den danske regering s. 119.

¹⁵ Sophie Petersens mere kritiske holdning kan bl.a. studeres i de to artikler "Problemer i Østafrika mødt paa en safari" (kronik i Kristeligt Dagblad 5/5 50) og "Træk fra Øjeblikkets Afrika. Der maa en Sindelags-Ændring til hos de Hvide" (Flensborg Avis 16/12 52). Artiklerne trækker på præcis de samme hændelser, men hvor problemet i 1950 alene beror hos den "fanatiske" mau-mau bevægelse, placeres det, som det fremgår af overskriften, i 1952 i nok så høj grad hos de hvide. Til gengæld synes hun aldrig at have gennemskuet, hvad der gik for sig i Belgisk Congo.

¹⁶ Sophie Petersen skrev også både artikler og et enkelt større værk: *Danmark i det Fjerne. Danske Virksomheder i Udlandet*, 1936, om dette emne.

Skolebørn i Tiruvanamalai. S.P. Foto 1932.

”Den danske Indsats mod Slaveriet” – *Berlingske Aftenavis* finder ligefrem, at ”Danmark kunde have fortjent i Dag at eje ’Dansk Guinea’ som et Monument over dette humane Initiativ.” (sic!)

Mest stads gør man af værket i den borgerlige presse. Mindre spaltepads får det længere til venstre, men det er dog bemærkelsesværdigt, at der tilsyneladende ikke rejser sig en eneste kritisk røst. På *Politiken* får man af en eller anden grund *ikke* den lyse idé at sammenligne med den fremstilling, som bladets egen reporter Henrik Cavling i sin tid havde givet af forholdene i Dansk Vestindien

– hvilket ellers kunne have været interessant.¹⁷ Selv *Information* er positiv og finder på trods af en kritisk billedtekst om slaveskibene grund til at fremhæve, at Danmark "dog" kan rose sig af at være det første land, der forbød slavetransporterne. Også *Information* foretager i øvrigt koblingen mellem de tropiske og de nordatlantiske besiddelser, om end med et lidt andet resultat: "Interessen for Danmarks gamle Kolonirige synes at være tiltagende samtidig med, at det gærer lidt i de faa 'Besiddelser', der er tilbage."

Den "gæring", der her henvises til, er naturligvis samtidens løsrivelsesinitiativer på Færøerne, samt kravet om nyordning i Grønland, og man kunne have forventet, at netop *Information* ville have taget fat på en egentlig diskussion af bogens ideologiske implikationer. Det sker altså imidlertid ikke.

Vore gamle Tropekolonier – historikernes mammutværk

Der går gennem skildringerne af den danske kolonihistorie præcis en sådan kæde af *intertekstualitet*,¹⁸ som Edward Said har beskrevet vedrørende europæernes repræsentation af "Orienten" (Said 1979). Den ene tekst udløser den næste, og fremstillingen får effekt som snebolden, der triller ned ad bjerget og undervejs vokser sig større og større. Man kan således tydeligt se, hvordan de samme historier og anekdoter, bestemte synsvinkler og standardbemærkninger går igen fra tekst til tekst, springende frem og tilbage mellem genrerne (kilde-tekst, skønlitteratur, faglitteratur) og bliver del af en fasttømret narrativ. Man trækker på de samme kilder, naturligt nok, men man trækker også på hinandens udlægning af dem – og ikke mindst på hinandens fortolkning af kulturmødet

¹⁷ Først og fremmest havde Cavling en helt anden forklaring på øernes dårlige økonomi: den helt håbløse og forældede overadministration (se Cavling 1894, fx det afsluttende afsnit "Samtaler"). Cavlings tekst fremstår dog så langt fra som "politisk korrekt", set ud fra et moderne synspunkt. Fx hedder det om Haiti, den eneste af Antillerne, som "beherskes" af sorte: "Det er en Stat af Aber" (s. 16). Eller man kan læse Cavlings eksempel på, hvad han betegner som en hyggelig "Niggersludder" s. 38. Også Cavling gengiver den dengang almindelige europæiske opfattelse og undskyldning for slaveriet: at ingen hvid mand kan tåle at arbejde fysisk i det vestindiske klima (s. 18), ligesom befolkningen efter slaveriets ophør skildres som livsnydende og arbejdsulysten, kvinderne som eksotiske og skønne (og tilgængelige) osv. osv. Generelt lægger Cavling dog op til, at de sorte skal have deres ret, og det kan være svært at afgøre, hvor meget af den distance, som lægges til de sorte og deres fremtoning, også beror på et ironisk spil med den "poetisk" indstillede læser, jf. Cavling s. 23.

¹⁸ Begrebet har rødder tilbage til Bakhtins teori om narrativ dialogikalitet (*narrative dialogicality*), i denne sammenhæng brugt i betydningen, at den ene tekst fører en skjult eller tavs dialog med den anden (Bakhtin 1984:197). Norman Fairclough skelner nyttigt mellem manifest og implicit intertekstualitet, hvor den manifeste intertekstualitet bruges om tilfælde, hvor henvisningen er gjort eksplicit (Fairclough 1992:117)

og de karakteristika, der tillægges parterne i dette møde. At de sorte er barnlige og naive og står på et lavere kulturtrin synes således at stå fuldstændig fast – selv hos faghistorikerne i Brøndsteds værk, der ellers med al tydelighed har forsøgt at lægge afstand til sådanne stereotyper. Alligevel sniger de sig ind, ikke kun hos Georg Nørregaard, hvis vurdering af afrikanernes kultur ikke ligger langt fra de vurderinger, der findes i rejsebeskrivelser fra det 18. og 19. århundrede (Green-Petersen og Willemoes Jørgensen 1983:15), men også i mange af de andre skribenters indlæg – som når Jens Vibæk om det nu uddøde kreolske sprog skriver: ”Der er noget usigeligt enfoldigt og trohjertigt over ’die kreol tael’...” ... ”Der er noget trohjertigt over kreolsk, der rører en, som man røres af en negro spirituals tekst” (Brøndsted 1953: 267, 269). Eller når han konkluderer: ”Ud over brødremenighedens saga har de smaa øer ikke bidraget til den menneskelige aands historie. Men heri deler man skæbne med andre kolonier. Klimaet fortærede legemlig og åndeligt overskud” (op.cit. s. 280). Det er jo ikke svært at se, at der med ”den menneskelige aands historie” menes den hvide mands. Det er den hvide mands legemlige og åndelige overskud, der fortæres af klimaet og sygdommene; den sorte mands legemlige og åndelige overskud fortæredes af noget andet, men det er ikke relevant i denne sammenhæng, siden de sorte slet ikke antages at have nogen åndelighed af betydning.

Det er således helt overordnet også den nationale synsvinkel, der anlægges i *Vore gamle Tropekolonier*. ”At følge og beskrive vore gamle tropekoloniers liv og skæbne (...) det maatte jo gøres engang...”. Således indleder Brøndsted sit forord og gør dermed værket til en slags national uafvendelighed. Også hos Brøndsted fremhæves den danske effektivitet og den danske lidenhed: ”Vi kom med og vi fik vor del, om end efter vesteuropæisk maal en nok saa beskeden.” Og den smertefulde følelse af tab:

En verden er for os gaaet under med vore tropekolonier. Til den ene efter den anden vinkes gennem dette værks fremadskridende gang farvel. De endelige opgivelser af tropebesiddelserne indtræffer ubønhørligt. Nedgang og slut. Som lys der slukkes, et efter et, gaar tropekolonierne ud af vor historie.

Det er fuldstændig som hos Sophie Petersen. Også værkets disposition er den samme: De enkelte områder gennemgås kronologisk efter den rækkefølge, hvor de først ”kom under dansk flag”. Værkets omfang, både i sidetal og format, dets ekstravagante udstyr i form af tykt guldrandet papir, mængden af illustrationer, for en stor dels vedkommende fremstillet til lejligheden af danske kunstnere (Ib Andersen og Mads Stage), samt viften af medvirkende fagkyndige leverer

Fra Prinsens Port Tranquebar. S.P. Foto 1950.

en tyngde, som "kan bære", og som også i sig selv underbygger og signalerer det nationale perspektiv. Ser man på selve sagsfremstillingen i bogens kapitler, forekommer brugen af "vi" og "vores" ganske vist i langt mindre omfang og med en lidt anden drejning, idet det som oftest bruges om, hvad "vi" i dag ved om dengang, ud fra hvad der kan udledes af kilderne. Umiddelbart er dette "vi" altså ikke nationalt bundet. Set ud fra konteksten, ikke mindst titlen, der jo i høj grad må siges at sætte en bestemt ramme om teksten, bliver det det imidlertid alligevel: En gruppe af danske historikere har sat sig for at efterspore, hvad man kan finde frem om de *danske* tropekolonier - gerne belyst gennem andre nationers kilder, men med det danske som ubestridt fokus. På den måde indlejres skribenter og læsere i et særligt, intimt fællesskab, hvor "vi" (danske) deler, hvad "vi" ved om *vores* fælles historie.

De danske tropekoloniers historie fremstilles altså også hos faghistorikerne som eksplicit *dansk* - selv om en meget stor del af hovedaktørerne sandt at

sige har andre nationaliteter. Hvilket i øvrigt som hos Sophie Petersen, om end mere diskret, anføres som en af årsagerne til det danske koloniherrredømmes manglende succes. Der fokuseres således også i et særligt kapitel på ”Dansk dagligliv i Indien”, selv om befolkningen, også den europæiske, for en stor del var af alle mulige andre nationaliteter, selv i Tranquebar, hvor der var flere danskere end de andre steder. Beskrivelsen af Tranquebar bærer stærke mindelser om Sophie Petersen og er da også i alt væsentligt parafraseret efter hendes fremstilling, med et enkelt uddrag (det med at byen er en lille dansk købstad, et lille Fredericia) i direkte citat, under henvisning til ”en dansk rejsende, som har besøgt den i nutiden” (Rasch i Brøndsted 1952:418).

Der trækkes i det hele taget stærkt på Sophie Petersen og hendes kilder, også når det gælder henvisninger til skønlitteratur om emnet. Det er de samme tekster i de samme uddrag, der præsenteres, om end nu med en let ironisk distance. Som når Vibæk citerer fra Th. Thaarups syngestykke *Peters Bryllup* (1793): ”Hvad har den stakkels Neger gjort/ at den blanke mand ham hader...” og bagefter bemærker, at der næppe har været ”et Øje tørt” i teatret (Brøndsted 1953:257). Ikke desto mindre føler man sig dog altså forpligtet til at nævne disse tekster og bekræfter således deres ”kanonisering” som centrale tekster i kolonihistorien, i erkendelse af at også ”folkestemningen” hører med i beskrivelsen. Noget mere indgående studium underkastes denne side af sagen dog ikke.

På mange måder er der i *Vore gamle Tropekolonier* anlagt en synsvinkel, som hvad de koloniserede og slaverne angår synes meget bedre i overensstemmelse med nutidens opfattelser. Situationen er ofte forsøgt set fra de underlagtes side, og årsagerne til deres handlemåde er søgt forklaret ved deres undertrykkelse, snarere end ved deres laverestående race eller kultur. Redaktøren slår da også en slags kors for sig i sit forord, for at der ingen tvivl skal herske om værkets intentioner:

...én ting synes sikker, den nemlig, at moderlandets første og foretrukne synsmaade alle skiftende tider igennem overfor kolonierne var, at de skulde give udbytte. Forrest i interessen stod faktisk den effektive udnyttelse. Vel fulgte sideløbende hermed en sandelig ikke ringe missions- og skolevirksomhed foruden anden socialt betonet omsorg for den stedlige befolkning – her kan mindes om en bedrift som slavehandelens standsning – men alt saadant kom dog i andet plan. Nummer ét var og blev spørgsmaalet om udbytte. Og saa vist som hele dette ensidige udnyttelsesprincip umiskendeligt tilhører et afsluttet tidehverv i verdens historie, lige saa vist vil sagaen om vore gamle tropekolonier stedse forblive præget af uigenkaldelig fortid.

Når nu det i *den* grad slås fast, at Danmarks hovedinteresse var økonomisk udbytte – hvordan kan det så være, at man ikke desto mindre også i dette værk gennemgående føler sig bekræftet i antagelsen om Danmark som den lille, heroisk kæmpende, i bund og grund humanistisk indstillede nation? Man kan blot se på citatet, hvordan Brøndsted midt i al sin undsigelse af enhver hensigt om idealisering i samme åndedrag kommer til selv mere end at antyde netop en sådan idealisering. Dels får han jo lige én gang til plantet fejlslutningen omkring *slavehandelens* standsning, som Sophie Petersen ellers så effektivt forsøgte at imødegå, og som også imødegås i Brøndsteds eget værk, i Jens Vibæks meget lidt idealiserende afsnit: "Ophævelsen af negerhandelen" (bd. II s. 248 ff.). Dels er hele sætningen i splid med sig selv, fordi den snarere end at afvise påstanden om idealisme, kommer til at underbygge den med hele sin opremsning af alle den danske kolonialismes gode gerninger. Var det dog så forfærdeligt, hvis formålet var økonomisk udbytte, når nu det samtidig førte til så meget godt? Således må vel i hvert fald den liberalistisk indstillede læser spørge sig. Endelig er der ordet *saga*, som er mættet med konnotationer i en dansk kontekst – ikke mindst nationale, grundet de islandske sagaers stilling i den danske kanon. Hvad er vel en saga andet end en dramatisk beretning om storladne hændelser og mennesker i kæmpeformat – måske ikke altid dydsmønstre, men dog styret af historiens stræben mod et højere mål. Som Brøndsted skriver: "Hvilket galleri af guvernørfysiognomier, af embedsmandstyper, af æventyrprofiler! Og hvilke kulturhistorisk værdifulde indblik i fremmede samfund og i missionærernes beundringsværdigt sejt udholdende anstrengelser!"

Her er i høj grad lagt op til en "stor fortælling", såvel i betydningen indholdsrig og dramatisk, som i betydningen stræben mod et afklaret mål. Hvis dette mål er kolonitidens og slaveriets endeligt, må Danmark siges tildelt en ikke ubetydelig rolle allerede her i indledningen – uanset at det ser ud til egentlig at have været hensigten at benægte eller problematisere en sådan udlægning.

Det er således også værd at bemærke, hvordan billedsproget trækker på den samme diskurs som hos Sophie Petersen. Ikke mindst hvad angår flaget, som nævnes i ganske bestemte, fast etablerede ordforbindelser. Her taler fx Aage Rasch: "Med Nicobarernes afstaaelse var det sidste kapitel skrevet i de dansk-ostindiske koloniers historie. Det danske Flag vajede ikke længere over besiddelser i Østen."

Det sproglige billede med Dannebrog der vajer – eller ikke vajer – i det fjerne, trækker mængder af konnotationer med sig, uanset om det måske i den givne sammenhæng er tænkt "blot" som en talemåde. Man genkender naturligvis

formuleringen fra Sophie Petersen, jf. ovenfor om den pompøse afslutningsreplik: "...hvor Slægt efter Slægt af Danske har virket, og hvor Dannebrog har vajet i mer end 200 Aar." Sophie Petersen udtrykker her en forestilling, der på det tidspunkt var så fast etableret, at der netop var tale om en "fast vending",¹⁹ samtidig med at sætningen indirekte henviser til (mindst) to konkrete tekster i dansk litteratur, som betød noget særligt for Sophie Petersen. Den første del af sætningen refererer til et meget kendt digt af den danske Grønlandsforsker William Thalbitzer, som Sophie Petersen sætter som punktum for *Grønland i Hverdag og Fest*: "Slægt efter Slægt/ vi tog i Varetægt/ et Folkehjertes Drøm ved Polarhavets Strøm. /Maa Dannebrog staa Vagt over Grønland!"

Sætningens anden del henviser derimod til Bergsøes fortælling "Da Flaget faldt" (1893) hvor formuleringen om flaget, der har vajet over Indien i to hundrede år, går som et mantra gennem teksten. Fortællingen handler om venskabet mellem to unge mænd: en inder og en dansker. I åbningsscenen viser inderen og danskeren deres respekt overfor henholdsvis den nedgående sol og flaget, der tages ned. Inderen spørger, om flaget er danskernes Gud, og danskeren opgiver at forklare ham forskellen, fordi han ikke mener, at inderen nogen sinde vil kunne forstå ham. Handlingen gør hans ord til skamme og modsiger udsagnet, at "Øst og Vest kan aldrig mødes". Inderen forstod meget præcist den nationale følelse, der får danskeren til at hilse flaget, og i sit hjerte forblev han det danske flag tro til sin død. Danskerne kendte imidlertid ikke deres besøgstid og overlod befolkningen til de ligeglade englændere. Novellen er for en nutidig betragtning paternalistisk, kolonialistisk og patetisk, men sådan er den naturligvis ikke blevet opfattet af sit (danske) publikum dengang.

Petersen gentager novellens pointe med den trofaste inder i sin beskrivelse af Universitetet i Serampore, både i 1932, hvor hun glæder sig over at se Dannebrog over talerstolen i festsalen, og i 1950, hvor hun sørger over, at det ikke hænger der mere. Sorg vendes til glæde, da hun får at vide, at man sandelig opbevarer det endnu, men at det er blevet så ældet, at man ikke længere tør lade det hænge fremme. Petersen får det pietetsfuldt bevarede flag forevist: "Men, hvad der var det mest interessante, her laa ogsaa et stort nyt Dannebrogflag,

¹⁹ Nina Nørregaard (Nørregaard 2005) antyder, at eufemismen om flaget, som ikke længere vajer, måske kan knyttes til et kvindeligt perspektiv på "kolonien som national selvrepræsentation". Som det fremgår bruges eufemismen dog lige så ofte af mænd. Nørregaard analyserer Thora Visby-Petersen: *St. Thomas Tropeminder fra de vestindiske Øer*, 1917, som af en eller anden grund ikke figurerer i Sophie Petersens litteraturliste, der derimod trækker en del på Sophie Helweg-Larsen: *Sollyse Minder fra Tropeegne, der var danske*, 1940. Der er tale om to tekster, som i hvert fald i repræsentationen af det nationale minder meget om hinanden.

og med dette flager Universitetet ved alle festlige Lejligheder og lader det vaje ved Siden af Indias Flag." (Kristeligt Pressebureau 14/10 50, en stor del af sætningen er understreget). Det er således ikke mindst i kraft af det billedsprog, skribenterne tilsyneladende ganske uovervejende trækker på, at faghistorikernes værk implicit forekommer at fortælle den samme nationale historie, som så eksplicit fortælles hos populærhistorikeren.

Dominante fortællinger og "kollektiv hukommelse"

Selv om Sophie Petersen normalt ikke regnes med til faghistorikernes kreds, klinger hendes bog og de referencerammer, hun trækker på, altså alligevel med i faghistorikernes tekster. Det er der sådan set ikke noget overraskende i, så længe vi befinder os i den umiddelbare efterkrigstid. Mere forbavsende er det at møde hende igen helt op i slutningen af 1900-tallet. Den udstillingstekst, Karen Fog Olwig citerer i sin analyse af en meget problematisk kunstudstilling, hvormed man i 1992 markerede 75 året for afhændelsen af Dansk Vestindien i Galleri Nikolaj i København (Bidstrup et. al. 1992; Olwig 1994 og 2003), ser ud til at være citeret mere eller mindre direkte fra Sophie Petersen. Det gælder beskrivelsen af de vestindiske slaver som "nogle af Afrikas mest urolige og stridbare stammer" – og den deraf følgende nødvendighed af "et strengt straffereglement"; påstanden om, at klimaet i Vestindien og arbejdet i markerne var alt for hårdt både for de indfødte indianere og for de hvide, og at indførslen af de "hårdføre" sorte derfor var en nødvendighed; ideen om at en hovedårsag til de sortes modstand mod at blive sendt til Vestindien var overdrevne forestillinger om den skæbne der ventede dem (at de hvide lavede sko af deres hud og krudt af deres knogler); myten om den "negervenlige" Peter von Scholten ("Massa Peter"), samt forestillingen om, at det var slavernes frigivelse, der indledte den økonomiske nedgang og i sidste ende førte til "tabet" af Vestindien. Disse historier udgør vigtige elementer i den overordnede fortælling, som synes at have udkrystalliseret sig som en dansk kollektiv hukommelse om kolonitiden – jf. også Karen Fog Olwigs beskrivelse af fortællingen om "Dansk Vestindien" som en "forestillet verden", hvor danskerne kan leve deres idylliserede fantasier om det menneskekærlige danske kolonistyre ud, fordi øerne afsattes på et så tidligt tidspunkt, at de danske fortællinger aldrig for alvor er blevet konfronteret med de tidligere slavers egne udlægninger (Olwig 2003:214). Det kan muligvis være en del af forklaringen på den nationale fortællings standhaftighed. Det forklarer imidlertid ikke, hvorfor de samme myter stadig består, også når det gælder Grønland, hvor Danmark ikke har kunnet undsige sig det

Shiva og Vishnu dyrkere. S.P. 1932.

koloniale oprør, og hvor der i dén grad er tale om en ”forestillet verden” i dansk bevidsthed (Thisted 2002). Den anden del af forklaringen har nok mere på sig: Danskerne dropper nødtigt den dominante danske fortælling om kolonitiden og den danske humanisme, fordi denne fortælling er blevet en så integreret del af dansk selvforståelse, hvor den passer så fint med historien om den egalitære, fredselskende danske bondekultur som grundlaget for det moderne demokrati (Olwig 2003:215). Man kunne supplere med andre mytiske grundfortællinger som fx danskernes redning af de danske jøder under Anden Verdenskrig. Den danske fortælling om Danmarks humane kolonialisme er blevet til det, som James V. Wertsch kalder en ”narrativ skabelon”.

Overordnet beskæftiger Wertsch sig med begrebet ”kollektiv erindring” (*collective remembering*), som er så almindeligt brugt, også i videnskabelige tilgange, selv om det egentlig er misvisende. Man er i en vestlig tankegang tilbøjelig til at se det kollektive i et individuelt perspektiv, således at sociale grupper fremstil-

les nærmest som om de var en slags ”forstørrede” individer, med de samme attributter som man normalt tilskriver personer: individualitet, unikhed, afgrænsning, kontinuitet, homogenitet osv. (Handler 1994:33, citeret i Wertsch 2002:21)

Bag begrebet ”kollektiv erindring” ligger således en forestilling om en slags super-individ, der kan være subjekt for hukommelsesprocessen. Selv om et sådant kollektivt subjekt ikke finder støtte i moderne videnskab, er metaforen svær at komme af med, fordi den dækker det faktum, at kollektiver rent faktisk husker bestemte begivenheder ens og fortæller om dem ud fra fælles fortælle-mønstre. Fænomenet forklares i forskningen ud fra begrebet *medieret* hukommelse og *medieret* identitet. Den kollektive erindring videregives i form af *tekst* (i den mest udvidede betydning af tekstbegrebet: mundtlig fortælling, skrevne beretninger af enhver art, billeder, film). Sophie Petersens *Danmarks gamle Tropekolonier* og faghistorikernes *Vore gamle Tropekolonier* udgør to væsentlige indlæg i en sådan medieret historie- og identitetsfremstilling.

Hvorfor bliver bestemte vinkler på historien udvalgt og reproduceret frem for andre? Fordi nogle fortællinger er bedre end andre til at give mening, ikke til historien, men til nutiden (Lowenthal 1994, Bodnar 1992, Wertsch 2002). De som genfortæller historien vil prøve at finde den vinkel, som gør historien mest brugbar og relevant, set i forhold til deres egen kontekst. Perspektivet på historien må altså forventes at ændre sig i takt med samtidens krav og behov – og det gør den da også, hvis man studerer historiebøger over tid. End ikke den strengeste faghistoriske indfaldsvinkel er rent ”objektiv”, men altid indlejret netop i fortælling, narrativ, hvis pointe langt fra er ”objektivitet”, men *vinkling* (se fx White 1987). Narrativer er ikke til at komme uden om, fordi de fungerer som noget helt grundlæggende i den menneskelige erkendelse. Narrativen er et særkende for mennesket som biologisk art, det er vores foretrukne måde at skabe og strukturere virkelighed (Bruner 1986). Når det kommer til konkrete fortællinger, er der imidlertid ikke først og fremmest tale om universelle menneskelige ”essenser”, men om kulturspecifikke konstruktioner, hvor bestemte grundfortællinger og fortællemønstre ligger parat for det enkelte menneske som en slags ”redskabskasse” at trække på (Bruner 1990).

Byggende blandt andet på Jerome Bruner indfører Wertsch begrebet *schematic narrative templates*, ”narrative skabeloner” til forklaring på, hvorfor bestemte narrative konstruktioner af historien videreføres, *selv når tiderne og paradigmerne*

skjifter (Wertsch 2002).²⁰ Wertsch's hovedeksempler er Anden Verdenskrig i hhv. engelsk og russisk fremstilling. Hvordan kan det være, at Anden Verdenskrig stadig står som *Krigen* i engelsk kollektiv bevidsthed, når nu der har været så mange andre krige siden? Og hvordan kan det være, at sovjettidens fremstilling af Anden Verdenskrig har overlevet systemskiftet? De pågældende fortællinger har ifølge Wertsch udkrystalliseret sig som skabeloner, som folk mere eller mindre pr. automatik trækker på, dels fordi de er transparente og banale, dels fordi de pågældende narrativer fortsat leverer opbakning til fortællernes identitetskonstruktion (Anden Verdenskrig er den "rene", den ædle krig, i modsætning til mere grumsede senere britiske indsatser; den sovjetiske fortælling om Anden Verdenskrig passer godt med moderne behov for en særskilt, heroisk russisk identitetskonstruktion). Fortællingen om det ligheds- og retfærdighedselskende danske folk kan anskues som en sådan narrativ skabelon, der både er grundigt indøvet i en tid, hvor fortællingen tjente som kompensation for et stærkt reduceret rige, og som fortsat passer glimrende med dansk selvforståelse og det billede, hvormed man lancerer sig selv internationalt (som foregangsland i minoritets- og selvstyrespørgsmål, som folkehøjskolens fødeland etc.) – og som samtidig tjener som en "solstrålehistorie" midt i et hav af rædselshistorier.

Den narrative skabelon er forenet med dybe følelser og velbehag og tager derfor ofte over, selv hvor en modfortælling til den ideale nationale fortælling har været hensigten. Det bliver derfor ofte *kontinuiteten* med tidligere fremstillinger, snarere end bruddet, der kommer til at præge fremstillingen. Der skal i det følgende gives en række eksempler fra den danske sammenhæng, inden de videre konsekvenser af at se den ideale nationale fortælling i perspektivet af narrativ skabelon diskuteres.

²⁰ Karen Fog Olwig trækker i sin artikel på antropologen Edward Bruner, der kortlægger *forandringen* i den narrativ, hvormed man forklarer og diskuterer de amerikanske indianeres situation. Den første narrativ beskrev indianerne som et stolt folk, hvis kultur desværre var dømt til undergang i mødet med den hvide kultur (*fatal impact*/det tragiske perspektiv). Den anden narrativ fokuserer på undertrykkelsen af indianerne og disses modstand mod udslettelsen af deres kultur. I den første narrativ ses løsningen i indianernes uundgåelige assimilation i den dominante kultur, i den anden støttes indianernes krav om genvindelse af tabte rettigheder. Bruners pointe er, at efter en periode med kamp mellem de to narrativer, vinder den sidste og bliver altdominerende. Problemet er blot, at den anden narrativ måske ved nærmere eftersyn ikke er så ulig den første – den har i hvert fald stadig sit udspring i den dominante kultur og dennes forestillinger om naturfolk og "oprindelighed". For en lang række oprindelige folk, som fx grønlænderne, har den anden narrativ på visse måder været lige så besværlig at leve med som den første, fordi den fastfryser kulturen i bestemte rammer, bestemt udefra. Et eksempel er hvalfangst: grønlænderne må godt fange hvaler, men kun så længe det er til eget, "traditionelt" brug. Hvis grønlænderne ønsker selv at bestemme, hvordan de udnytter deres egne ressourcer og fx sælger kødet, bryder de med den dominerende narrativ, med tab af retten til hvalfangst til følge. Se også Thisted 2002.

Guvernøren, slaveslægter, Congo

Sven Holm er en af de danske forfattere, der mest indgående og kritisk har beskæftiget sig med dansk kolonihistorie. Det gælder først og fremmest Grønland, hvor forfatteren har rejst i flere omgange. I anledning af Det grønlandske Hjemmestyres indførelse skrev han stykket *Hans Egede eller Guds ord for en halv tønde spæk*, uropført på Folketeateret 1979. Hans Egede står her som repræsentant for den skråsikre, bedrevidende holdning, hvormed danskerne stillede sig over grønlænderne og dermed forhindrede den kreativitet og frugtbarhed, som kunne være blevet resultatet af et ligeværdigt møde. Som det er nu, rejser Hans Egede desillusioneret hjem, i bogstaveligste forstand med lig i lasten - Egedes hustru, Gertrud Rask, var død efter den koppeepidemi, som næsten udryddede befolkningen, og Egede fragtede hendes kiste hjem. Et mildt sagt meget lidt nationalt opbyggeligt billede på dansk kolonialisme.

En tilsvarende kritik forsøges rettet mod "Massa Peter" som nationalt ikon i filmromanen *Peter von Scholten*, men med et noget andet resultat. Læser man Sven Holms filmroman nøje, ser man ganske vist, at en vigtig pointe er *kritikken* af "Massa Peter" og den feudale, patroniserende holdning til de sorte, dette ikon inkarnerer. De 12 år som skal gå før slaverne kan blive frie, er *ikke* kongens idé alene, den er lige så vel Peter von Scholtens egen,²¹ siger først hans samlever Anna Heegaard (Holm 1987:100), siden von Scholtens bror Frederik (s. 122), og for den sags skyld også Peter von Scholten selv (s.106). Helten så de sorte som "sine børn", slaveskolerne var til for at gøre de sorte hvide, de tolv år skulle til for at "uddanne" og forvandle dem i koloniherrens eget billede; jf. Sophie Petersens ide om de sortes forvandling til "flittige og dygtige Arbejdere" citeret ovenfor. Sven Holm forsøger således her at gå yderligere et skridt i forhold til Thorkild Hansen, hvis utvetydige fascination af Peter von Scholten i nogen grad underminerer hans kritik af det paternalistiske koloniale styre. Holms udlægning går på, at von Scholten skal komme til erkendelse om det uholdbare i den protektionistiske, paternalistiske holdning, opgive sit ejerskab og give slaverne fri, betingelsesløst. I det øjeblik dette er sket, er den alfaderlige guvernørskikkelse tømt for indhold, og von Scholten synker sammen, kraftsløs.

Samtidig beskrives von Scholten imidlertid som inkarnationen af den retfærdighedshungrende dansker, stillet skarpt overfor de spidsborgerlige, retshaveriske embedsmænd, og selv om det helt klart har været Holms mening at tegne et mere nuanceret portræt, er det dette billede af helten der sejrer også i

²¹ Den virkelige Peter von Scholten havde ønsket 16 år.

hans fortælling.²² Som en anden Fugl Fønix rejser myten om Massa Peter sig af asken i slutbilledet, hvor von Scholten sidder i en lille båd på vej ud mod skibet, der skal føre ham bort fra Vestindien for altid, mens følgende tekst løber over lærredet:

Peter von Scholten blev efter sin ankomst til Danmark dømt til at have forbrudt ære og embede. Da von Scholten appellerede til højesteret blev han imidlertid frifundet. Tre år efter døde han. Det ansete dagblad 'Fædrelandet' kunne dagen efter meddele sine læsere at 'Staten ved dette dødsfald sparer tolv tusinde rigsdaler i årlig pension.' Men slaverne forblev frie. (s. 139)

Hvor Sven Holm således i tilfældet med Hans Egede formår at analysere og nyfortolke det koloniale ikon, forbliver myten om Peter von Scholten den stærkeste, hvilket ikke i mindre grad gælder spillefilmen, hvor skuespilleren Ole Ernst næsten fylder rollen som von Scholten lidt for godt ud.²³ Den udgivne "filmroman" er illustreret med billeder fra filmen, der udmærket afspejler prioriteringen af stoffet og de involverede karakterer: Forsiden viser Ole Ernst i den altdominerende rolle som alfaderlig guvernør, på bagsiden kører han i vogn med Anna Heegaard, og i øvrigt figurerer han (som centrum) på 20 af bogens i alt 33 illustrationer. De sortes leder, "Buddo", optræder på to (!) billeder, det ene sammen med Peter von Scholten, og der formidles intet om hans videre skæbne.²⁴

Filmen blev ingen succes, hverken hos anmelderne eller publikum. Måske fordi genren historisk storfilm ikke lige lå til instruktøren; måske fordi emnet ikke rigtig fængede det danske publikum.

Små tyve år senere kaster en dansk instruktør sig igen over emnet, denne

²² Sven Holm kommer hermed til at videreføre et syn på kolonitiden, som i princippet stemmer overens med første halvdel af 1900-tallet, jf. note 14 ovenfor om romanen *Huset med det grønne Træ*. Tilbage i 1700 tallet var det så langt fra humanisme og udvikling, der udgjorde grundfortællingen, men derimod indtjening og frem for alt eventyr, som det fremgår af tidens digtning, citeret i indledningen til denne artikel. Skulle nogen æres for frihedssind og humanisme, var det kongen, man priste. Først senere skabes myten om det humane danske folkesind. Hos Svend Holm står von Scholten tilsyneladende som en ener, men samtidig som en identifikationsfigur for tilskueren, en inkarnation af den rebelske (adels-) eller menigmand overfor de klasseforne mægtige spidsborgere i administrationen.

²³ At Ole Ernst var stolt over rollen som Peter von Scholten fremgik af adskillige samtidige interviews, ligesom Karen Fog Olwig gør opmærksom på, at han senere fungerede som turistguide på danske ture til "Dansk Vestindien" – og i reklamerne figurerede i sin rolle, iført guvernøruniform (Olwig 2003:219).

²⁴ Det gør der derimod hos Thorkild Hansen, og selv om også dennes afsnit om "General Buddo" (*Slavernes Øer*, niende kapitel) egentlig handler mindst lige så meget om von Scholten, opnår fremstillingen dog noget mere ligevægt.

Tempelelefanten støves af. S.P. Foto 1932.

gang i form af en tv dokumentar, tænkt som en art fortsættelse af Thorkild Hansens slavetrigologi fra slutningen af 1960-erne. Hvor Thorkild Hansen konfronterede danskerne med den slavehandlerfortid, der er den barske, fortiede sandhed bag historiebøgernes beskrivelser af merkantilismen og den ”floris-sante” tid, borer Alex Frank Larsen sig i *Slavernes Slægt* helt ind i danskernes allerinderste: deres genetiske arvemateriale. Forud for serien reklameredes der intensivt for programmerne med diverse foromtaler,²⁵ ligesom seriens trailer kørte massivt på både DR1 og DR2. Der fokuseredes både i foromtaler og trailer på hovedpersonen i det første program, den kønne, lyshårede Camilla. Den unge kvinde fremstår som ærkedansk, alligevel, fortæller hun, er der af og til nogen der har spurgt hende, om der er noget mørkt i hendes blod. Når hun selv siger det, kan man godt svagt ane det. Seerens nysgerrighed er vakt, og i programmet følger vi Camilla i arkiverne og til Vestindien, i jagten på den

²⁵ Fx fik Alex Frank Larsen bragt en artikel om projektet i bladet *Samvirke*, se Frello 2006.

fjerne slægtning. Dele af programmet *er* faktisk spændende, især arkivdelen, hvor undersøgelsen bringer et konkret resultat i form af navn og data på den vestindisk-afrikanske stammeter. Derfra bliver programmet uudholdelig langtrukket og pinligt i sit forsøg på at etablere en følelsesmæssig forbindelse mellem Camilla og de steder, hvor denne tiptipoldemor *måske* har opholdt sig, for slet ikke at tale om den postulerede forbindelse mellem hende og hendes sorte, nulevende "familie", der nu kan "begynde at knytte blodets bånd på tværs af race, kultur og nationalitet", som det patetisk lyder i slutningens speak.

Seriens andre programmer bliver mere interessante i kraft af, at de interviewede i hvert fald i nogle af de fortalte historier har kendt og haft en relation til den pågældende vestindiske slægtning. Til gengæld fremstår de pågældende alle som mønstereksempler på vellykket integration – det ekspliciteres, at det har været dem et mål at tilpasse sig, og en særlig musisk eller på anden vis kreativ åre er det eneste "anderledes", der har afsat sig. Er serien tænkt som et forsøg på at få danskerne til at acceptere det multikulturelle som en del af dansk kultur, virker den stik imod hensigten: danskerne kan her få bekræftet, at der måske nok er tale om et ganske svagt multietnisk indslag, men kulturelt set dominerer præcis det homogene og de tidligere indvandreres vilje til at integrere (assimilere) sig.

Tilsvarende har programmet tydeligvis haft til hensigt at bryde tabuer omkring raceblanding. At opdage sorte slægtninge langt tilbage i familien udløser imidlertid ikke det store chok i en (nutidig) dansk kontekst, eftersom det ikke er race i sig selv, der her udgør det mest brændbare emne. Tværtimod bliver de sorte gener det lille krydderi, der medvirker til at gøre hovedpersonen interessant (og som får hende på en gratis tur til Vestindien og i fjernsynet). Efter opdagelsen af sin sorte baggrund kan Camilla også meget bedre forstå, hvorfor hun altid har følt sig hjemme i Afrika! På den måde fastlåses programmet, som formentlig var tænkt som en dekonstruktion af forestillingen om det etnisk homogene Danmark, alligevel i en forestilling om essensbundet identitet: man er hvad man finder i sit blod – og hvad man leder efter, kunne man tilføje, i en vis forbløffelse over at netop denne ene tiptipoldemoder tildeles så aldeles afgørende en position i forhold til alle de andre formødre og -fædre, som det åbenbart er ligegyldigt med. Det afrikanske islet forvandler sig på den måde til ren eksotisme. Samtidig genspiller programmet endnu engang fortællingen om det ganske særligt danske: her den særligt omhyggelige og gennemførte danske administration, som har gjort det muligt for de *danske* efterkommere at finde sine rødder. Altså endnu et lille kip med et usynligt, men alligevel stærkt

tilstedeværende Dannebrog.

Også myten om Massa Peter får vi repeteret. Denne gang er det skuespilleren Kurt Ravn, der er iklædt guvernøruniform og sat til at genopføre de dramatiske scener *on location* ved afholdelsen af 150 året for slaveriets ophævelse i 1998. Opførelsen afbrydes imidlertid, idet en sort senator bemægtiger sig talerstolen og erklærer, at ingen i Danmark er hans ven, før der fra officielt hold er blevet sagt undskyld for slavetiden. En synligt rystet Kurt Ravn betakker sig for at spille godgørende guvernør under disse faretruende omstændigheder, og den tumultagtige scene får en mistænkelig lighed med tidligere tiders beskrivelser af slaveoprørene, hvor de sorte på lignende vis fremtræder som ”den vilde Negerflok”, uarticulerede og råbende, uden at man virkelig får mulighed for at høre, hvad det er, de prøver at sige (se fx Petersen 1946:312, eller studer billedsproget hos Friedlev Skubbeltrang i Brøndsted bind 2 s. 451 ff.). Indslaget modsiger klart og utvetydigt programmets postulat om den forsonende forbrødring mellem danskere og vestindere, som hævdes at komme i stand i kraft af Camilla Jensens stamtavle. Om dét blev danskerne en kende for rørstrømsk, eller om emnet heller ikke i denne stærkt personlige version forekom danskerne relevant, er ikke godt at vide. Serien fik i hvert fald slet ikke den bevågenhed, man kunne have forventet ud fra den massive foromtale. Mens en del mennesker så det første program, skal man lede længe efter nogen, der har set (eller kan huske at de har set) de følgende 3. Serien genudsendtes i agurketiden juli 2007, stadig uden at vække nogen opsigt.

Endelig skal nævnes Peter Thygesens *Congo formoder jeg*, 2003, som også er inspireret af Thorkild Hansen, men hvor der denne gang påvises dansk engagement i Congo, et område der ikke var dansk. Danskernes velvillige deltagelse i belgiske Kong Leopold II's rædselsregimente rokker unægtelig en del ved fortællingen om den evigt ansvarsbevidste, retfærdighedshungrende dansker, der stopper op overfor andre nationers bestialiteter. Ligesom Thorkild Hansen har Peter Thygesen bygget sin bog op på ”øjenvidneskildringer”, dog ikke kun af historisk art, hvor ældre vidner hentes frem fra arkiverne og gives ny stemme af forfatteren, men også nutidige vidner, som forfatteren interviewer og interagerer med. I endnu højere grad end hos Hansen er der tale om et genremæssigt blandingsprodukt af historisk baggrund, dramadokumentar, feature og rejsebeskrivelse – højdepunktet er en dramatisk rejse ind i Congo, Conrads *Mørkets Hjerte* ihukommende. Thygesens pen lever godt op til Hansens, og bogen blev en vældig anmeldersucces. Den blev derfor også udgangspunkt for en tv-serie i tre dele: *Det danske Congo-eventyr*, som imidlertid tog en noget anden retning.

Udsalg af tørret Gødning, Candalore. S.P. Foto 1932.

Hvor bogen overvejende forsøger at få congolesere i tale, og de danske stemmer kun spiller en mindre rolle (afsnittet "Dansk arbejde" fylder 45 sider ud af i alt 513 sider brødtekst), svulmede de op og overtog fuldstændig tv-serien. Forfatteren forklarer selv, at dette beroede på congolesernes manglende evner som historiefortællere:

Den afrikanske fortælletradition er ikke så rationel som den europæiske. Det mytiske kan spille en rolle og næsten få sandhedsværdi. Det andet element er, at man er meget høflige folk, man fortæller helst det, som modtageren gerne vil høre. En tredje ting er, at folk ofte mangler historiske fikspunkter, idet man skal stadfæste en begivenhed. Derfor bliver historiefortællinger på afrikansk en smule flydende og en smule uldne i kanterne. (citeret efter Brødegaard Hansen og Johansen 2006).

Udsagnet synes fuldstændig uforeneligt med Tygesens egen bog, hvor afrikanerne fremstår som fremragende historiefortællere. Den egentlige grund fremgår dog også af Tine Brødegaard Hansen og Pia Johansens interview med

Peter Tygesen: Dansk tv krævede, at vinklen skulle være dansk, og Tygesen kunne ikke rigtig finde nogen afrikanske kilder, for hvem lige netop danskerne spillede nogen afgørende rolle. Som Brødegaard Hansen og Johansen påpeger, taber tv-serien undervejs aldeles det kritiske perspektiv og ender i ren nostalgi efter en tabt dansk bistandsidyl. Engang stod der et mønsterhospital, ledet af danskere og betalt af danske bistandskroner i Congo. I dag er alt i sørgeligt forfald, og i modsætning til læseren af Tygesens bog får seeren ingen mulighed for at drage anden konklusion, end at afrikanerne ganske enkelt ikke kan klare sig selv. Tilbage bliver en fortælling, som meget lig Sophie Petersen vil indrømme, at der beklageligvis i tidernes løb er begået fejl, men at dansk tilstedeværelse dog er præget af effektivitet, orden og humanisme - således at danskernes tilstedeværelse så langt er at foretrække for deres fravær. Sammenlignet med Tørk Haxthausens i sin tid super populære og fortsat seværdige tv-drama *Udvikling* fra 1982 må man konstatere, at det er gået slemt tilbage både med den kritiske forståelse og med evnen til at formidle vedkommende og engageret på DR, og det kan ikke undre, at heller ikke denne programserie opnåede nogen særlig opmærksomhed hos seerne.

Postkolonial melankoli

Også Paul Gilroy rejser spørgsmålet om, hvorfor Anden Verdenskrig med sine ”Tales of heroism by the brave pilots of Spitfires and Hurricanes” fortsat kan stå som indbegrebet af britisk fællesskab, ”defining the nation’s finest hour” (Gilroy 2005:87), og om hvad der er blevet af de senere krige, som synes at være fuldstændig fortrængt fra den kollektive bevidsthed. Gilroy mener, at der er noget *neurotisk* ved situationen, en underliggende ”sult efter gen-orientering” (s. 90).²⁶ Briterne længes tilbage til en etnisk homogen uskyld, dengang hvor fremmed var fjende og englænder ven. Som en følge af det koloniale oprør, hvor det før så stolte imperium pludselig blev forbundet med ambivalente følelser, ubehag og skam, fortrængte man ganske enkelt den periode og alt hvad der mindede om den (som fx Falklandskrigen) og koncentrerede sig om den mere éntydige Anden Verdenskrig. Desværre har denne fortællelse fået følger i form af xenofobi og udgrænsning. Tavsheden omkring alt det, som falder uden for den ”rene” heltemyte, gør det muligt - fejlagtigt - at se de postkoloniale immigranter udelukkende som fremmede indtrængende, uden noget der

²⁶ Gilroy opererer således med en slags kollektivt ”overindivid”, som afvises af Wertsch. Om han ville skrive under på, at man oversætter teorien til *medieret* identitet, er nok spørgsmålet, jf. udgangspunktet i teorier netop om en kollektiv psyke. Se nedenfor.

Bestyrer Aschengrens Bolig i Madras. (ØK). S.P. Foto 1932.

substantielt forbinder dem historisk, politisk eller kulturelt med det omgivende samfund. (Gilroy 2005:90)²⁷

Danmark er således ingenlunde ene om at fortrænge sin koloniale fortid, og fænomenet er måske ikke først og fremmest forbundet med omfang af kolonialisme eller udstrækning i tid, men skal nok snarere ses som en art indbygget mekanisme, fælles for de tidligere kolonimagter.

Resultatet er, ifølge Gilroy, en art fysisk og psykisk forstyrrelse i "Britain's political body", som han benævner "*postimperial melancholia*" (Gilroy op.cit.). Fæ-

²⁷ Jf. det som Hans Hauge har kaldt "et postkoloniale imperativ": Homi Bhabha, der citerer efter Salman Rushdies *De sataniske vers*: "Den vestlige metropol må konfrontere sig med sin postkoloniale historie, der fortælles af strømmen af efterkrigstidens migranter og flygtninge som en indigen og indfødt fortælling inde i dens nationale identitet." (Hauge 2001:370). Eller som når Stuart Hall minder englænderne om, at immigranterne har været til stede i den engelske kultur i meget lang tid: "I am the sugar at the bottom of the English cup of tea. I am the sweet tooth, the sugar plantations that rotted generations of English children's teeth. (...) the cup of tea itself (...) That is the outside history that is inside the history of the English." (Hall 1991:48f.).

nomenet skal ses i forlængelse af, men må ikke forveksles med "*imperial melancholy*", som dækker over den "hvide mands byrde", defineret som den hvide mands tendens til grubleri og tungsind, når han konfronteres med imperiets krævende geopolitiske ansvar (s. 91). Forskellen mellem *melancholy* og *melancholia* forsvinder i den danske oversættelse, men går på en skelen mellem melankoli som en art "stemning" (*melancholy*) og en mere decideret diagnose (*melancholia*) – som i forskellen mellem at være deprimeret og at lide af depression. Med begrebet postimperial melankoli betegnes altså den skyldsplagede depression, som starter i det øjeblik, de "primitive vilde" ankommer til imperiets centrum med krav om anerkendelse (s. 91). Fra dette øjeblik begynder etnicitet og nationalitet at udfordre klassehierarkiet, som tidligere havde positionen som den mest signifikante identitetsmarkør, og det postimperiale tungsind ender som postkolonial depression.

Gilroy bruger begreberne postimperial og postkolonial melankoli mere eller mindre synonymt. Den postkoloniale melankoli tager sig dog ud både som en konsolidering og en eskalering, idet forestillingen om race synes at imødekomme et stærkt behov hos folk for absolutter og holdepunkter i en ellers konturløs og stadigt mere forvirrende tid (Gilroy 2005:106). Den postkoloniale melankoli understøtter således en stadigt mere vaklende national identitet og forsyner folk med et vist mål af nydelse, idet forestillingen om det tabte imperium og den deraf følgende racemæssige uorden kan opretholde en følelse af fast orden og stabilitet, om end denne henlægges til en længst passeret tid. Den postkoloniale melankoli går derfor hånd i hånd med en stædigt fastholdt racisme, der i bund og grund har det formål at stilne denne folkets sult efter "gen-orientering".

Gilroy henter melankoli-begrebet fra Alexander og Magarete Mitscherlich, der har studeret det tyske folks reaktioner på tabet af krigen og Hitlers selvmord. Ganske som tyskerne her hævdes at have fornægtet den kollektive narcissisme og følelse af omnipotens, som lå bag opbakningen til Hitler og krigen, således hævder Gilroy, at englænderne har fornægtet det koloniale styres brutaliteter – efterladende huller eller hvide pletter såvel i individuelle biografier som i den nationale historie (Gilroy 2005:98). - I princippet den samme anklage som af Thorkild Hansen rettes mod Danmark hvad angår slavehandelen:

"Lydløse paa deres nøgne fødder vandrer slaverne gennem to hundrede aar af Danmarkshistorien uden at efterlade sig andre spor end skolebøgernes lille oplysning om, at Danmark var det første land, som afskaffede slavehandelen. Tusinder af mænd, kvinder og børn. Og bagefter en enkelt sætning. Som er forkert." (Hansen 1967:21)

Fornægtelse og fortielse fører ifølge Gilroy til ”en paralyserende *skyld*”, som der er en stærk tendens til, at man forsøger at arbejde sig ud af ved forskellige strategier af benægtelse eller allokering af en større del af skylden til de koloniserede selv, hvorpå kolonisatoren kan tilrane sig offerets ærefulde rolle som den lidende part (Gilroy 2005:95).²⁸ En kulegravning af kolonialismens konsekvenser, herunder hvordan historien betinger de aktuelle geopolitiske modsætningsforhold og uligheder, skulle derimod kunne udløse ”en mere produktiv *skam*”, hvilket Gilroy ser som forudsætningen for opbygningen af en multikulturel nationalitet, hvor den fobiske angst for mødet med det anderledes ikke længere dominerer (s. 99). Den fobiske angst for de fremmede er nemlig blandt andet begrundet i disses påmindelse om en uafklaret, fornægtet side af det koloniale imperium (s. 100-01, 106). Udviklingen af en *multikulturel nationalitet* opstilles derfor som den postkoloniale melankolis modsætning, med kodeord som gæstfrihed, samboen og interaktion (*conviviality*), tolerance, retfærdighed og gensidig omsorg (s. 99).

Den multikulturelle nationalitet åbner sig, hvor den postkoloniale melankoli lukker sig om sig selv i en ”neotraditionel patologi”, som blandt andet får udtryk i ”the morbity of heritage”, en sygelig interesse i ”kulturarv”. Det kanon-fikserede Danmark kan næppe sige sig ganske fri her – specielt ikke med den stærkt indvandrerfjendtlige profil, initiativerne har haft fra regeringens side, og som også er slået igennem fx i den tekst, som skal implementere den danske litteraturkanon i danskundervisningen på alle niveauer (Thisted 2006). Hvor Sophie Petersen således, med sin sorg over, at det danske civilisatoriske arbejde i det fremmede blev afbrudt i ”utide”, kombineret med udglatning og fornægtelse af danske overgreb, lader sig indplacere under den postimperiale melankoli, kan det være nærliggende tilsvarende at indplacere en række af de nutidige kulturarvsinitiativer under den postkoloniale melankoli. Karen Fog Olwigs analyse af den omtalte udstilling foranlediget af Dansk Vestindisk Selskab ligger i hvert fald meget godt på linie med Gilroys teori: Gilroy og Olwig er blandt andet enige om at se racialiseringen af den eksotiske, primitive Anden som tegn på en national lukkethed og afvisning af multikulturelle, overnationale fællesskaber (Olwig påpeger, at den danske vestindiensudstilling faldt sammen med danskernes nej til Maastricht-aftalen).

Grundlæggende er det svært at finde argumenter for at erklære sig uenig. Problemet er imidlertid, at det kan være svært at få øje på udveje af den tilsyne-

²⁸ Jf. Birgitta Frellos analyse af *Slavernes Slægt*, under henvisning til Karen Fog Olwig 2003 (Frello 2006:107).

ladende helt fastlåste situation. Principielt set ønsker Gilroy tydeligvis at skrive en *positiv* bog, der netop skal gøre op med forestillingen om multikulturalisme eller "conviviality" som uopnåelig utopi. Samtidig må man dog konstatere, at afdækningen af den postkoloniale melankoli og hele dens uvæsen i den grad bemægtiger sig plads i Gilroys tekst, at dens afvikling også her forekommer særdeles utopisk.

Studerer man Tranquebar-foreningens hjemmeside, eller den film, foreningen har fået optaget i anledning af indvielsen af det restaurerede Fort Dansborg i 2002, kan der hurtigt trækkes paralleller både til Sophie Petersen og til den omtalte udstilling v. Dansk Vestindisk Selskab. Men dækker initiativer som Tranquebar-foreningen så virkelig pr. automatik over danskernes sygelige længsel efter en heroisk, ukompliceret fortid, hvor "vi" var de kloge og gode? Det vil næppe være særlig produktivt at fremkomme med den slags påstande. I sammenslutninger som Tranquebar-foreningen, Dansk Vestindisk Selskab, Det grønlandske Selskab osv., som ganske vist har et koloniale udspring, finder man, på lige linje med de mange "venskabsforeninger", en interesse og et engagement, som måske nok tager udgangspunkt i det nationale, men som samtidig er båret af interkulturelle indsigter og netværk. Selskaberne handler ikke *kun* om en imaginær, fortidig forbundethed, men også om reelle, nutidige forbindelser – mest oplagt naturligvis for Det grønlandske Selskabs vedkommende, hvor der er tale om et fortsat rigsfællesskab, ligesom medlemmerne for en stor part består af blandede ægteskaber, men også for de to øvrige, hvor forskellige former for udveksling indgår som en central del af foreningernes virke.

Sophie Petersen skriver som sagt mange ting, som ikke (uimodsagt) ville kunne fremsættes i dag. Nogen fæl racist var Sophie Petersen dog langt fra. Hun betjente sig ganske enkelt af de fortællinger, som var tilgængelige og selvfølgelig i hendes tid. Noget tilsvarende gælder uden tvivl for de omtalte foreninger og for en stor del af kulturarvsinitiativerne. Det nationale er ganske rigtigt fortsat en vigtig orienteringsfaktor i en meget kompleks moderne virkelighed. Det er derfor ikke så overraskende, at bestemte områder tiltrækker sig interesse i og med at de er eller engang har været danske. Det nationale perspektiv kan således i nogle sammenhænge bane vejen og bruges som afsæt for interkulturelle fortællinger og bør ikke på forhånd diskvalificeres som nostalgisk og melankolsk. Det kan måske tjene danskerne til ære, at film og udsendelser hvor der leffes for den danske selvgothed ikke med selvfølghelighed opnår seer-succes. Måske de danske seere faktisk er parat til udsendelser, der for alvor udfordrer og leverer mere tidssvarende fortællinger – jf succes'en med tv-serien *Udvik-*

ling, som bestemt ikke strøg den danske udviklingsbistand og forestilling om national overlegenhed og godgørenhed med hårene.

Det er noget uklart, hvori Gilroys ”produktive skam” består. Hvor går helt præcist skillet mellem uproduktiv skyld og produktiv skam? Måske vi hellere helt skulle holde op med at tale om skyld og skam over fortiden og koncentrere os om at tage ansvar for nutiden. Vi kan søge oplysning og indsigt om fortiden og gøre op med nedarvede usandheder, men tage skylden på os, det bliver under alle omstændigheder en påtaget affære.

Hvis det har noget på sig, at narrative skabeloner virker, fordi de fortæller en på mange niveauer *god* historie - og at der kun er én ting, der kan udkonkurrere en virkelig god historie: en endnu bedre historie - er det ikke nok, at forskerne kritiserer de eksisterende historier. De må også selv være med til at skabe de nye narrativer. Et initiativ som den aktuelle forskningssatsning omkring Tranquebar har hermed et stort ansvar: Det er hér historien om Danmarks multikulturelle basis skal fortælles, og det er hér, stoffet til de nye, tværkulturelle historier skal leveres.

Litteratur

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Verso, London
- Baggesen, Jens (1891[1845]): "Dansk Tranquebarvise." I: *Poetiske Skrifter* v. A. Arlaud, II Del., p. 144. J.H. Schubethes Boghandel, København
- Bakhtin, M.M. (1984): *Problems of Dostoevsky's poetics*. (edited and translated by C. Emerson). University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Bergsøe, Vilhelm (1929 [1893]): "Da Flaget faldt". I: *Julefortællinger*. København: Gyldendal.
- Bidstrup, Ole og Anne Walbom (1992): *Kunstnere i Tropesol*. Udgivet af Dansk Vestindisk Selskab i Samarbejde med Nikolaj Udstillingsbygning.
- Billig, Michael (1995): *Banal Nationalism*. Sage Publications, London, California, New Delhi.
- Bodnar, J. (1992): *Remaking America: Public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century*. Princeton University Press, Princeton.
- Brimnes, Niels (1992): "Dansk kolonihistorie mellem historievidenskab og antropologi – et forslag til metode". *Den jyske historiker*, vol. 60, pp. 101-118.
- Brøndsted, Johannes (red.) (1952-53): *Vore gamle Tropekolonier I-II*. Westermann, København.
- Bruner, E.M. (1986): Ethnography as narrative. I: Turner, V. W. and E.M. Bruner (eds.): *The anthropology of experience*. pp. 139-55. University of Illinois Press, Urbana.
- Bruner, Jerome (1986): *Actual minds, possible worlds*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bruner, Jerome (1990): *Acts of meaning*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Bugge, Henriette (2001-02): "Karen Bardenfleth". I: Larsen, Jytte et al. (red.): *Danske kvindebiografiske leksikon*. KVINFO/ Rosinante, København.
- Cavling, Henrik (1894): *Det danske Vestindien*. Det Reitzelske Forlag, København.
- Curtin, Philip D. (1969): *The Atlantic Slave Trade: A Census*. Madison.
- Ewald, Johannes (1780 [1779]): *Fiskerne. Et Syngespil i tre Handlinger*. København
- Fairclough, Norman (1992): *Discourse and Social Change*. Polity Press. Cambridge.
- Fihl, Esther (1984): "Some Theoretical and Methodological Considerations on the Study of Danish Colonialism in Southeast India". *Folk*, vol. 26, pp. 51-67.
- Frello, Birgitta: "Slavernes slægt. Slægtshistorie som personlig fortælling og kritisk diskurs". *Tidsskriftet Antropologi*, Nr. 50: Slægtskab, pp. 93-110.
- Gilroy, Paul (2005): *Postcolonial melancholia*. Columbia University Press, New York.
- Green-Pedersen, Sv. E. & P. C. Willemoes Jørgensen (1983): Dansk kolonihistorie. Det globale perspektiv. I: Jensen, Peter Hoxcer (red.): *Dansk Kolonihistorie. Indføring og studier*, pp. 9-18. Forlaget HISTORIA, Århus.
- Grundtvig, N.F.S. (2001 [1820]): "Danmarks Trøst". I: Fibiger, Johannes (red.) et al.: *Litteraturens tilgange*, pp. 473-75. Gads Forlag, København.

- Hall, Stuart (1991): Old and New Identities, Old and New Ethnicities. I: King, Anthony D. (red.): *Culture, Globalization and the World System*. MacMillan, London.
- Handler, R. (1994): Is 'identity' a useful cross-cultural construct?. I: Gillis, J.R. (ed.): *Commemorations. The politics of national identity*, pp. 27-40. Princeton University Press, Princeton.
- Hansen, Thorkild (1967): *Slavernes Kyst*. Gyldendal, København.
- Hansen, Thorkild (1968): *Slavernes Skibe*. Gyldendal, København.
- Hansen, Thorkild (1970): *Slavernes Oer*. Gyldendal, København.
- Hansen, Tine Brødegaard & Pia Johansen (2006): Den gode, den Onde og den grusomt Effektive. Et kritisk Congo-eventyr. I: Christiansen, Lene Bull et al. (red.): *Jagten på det eksotiske*. Institut for Kultur og Identitet. Roskilde Universitetscenter.
- Hauge, Hans (2001): Postkolonialisme. I Fibiger, Johannes (red.) et al.: *Litteraturens Tilgange*, pp. 369-406. Gads Forlag, København.
- Haxthausen, Tørk (1982): *Udvikling*. TV Drama. Del 1-3.
- Heiberg, P.A. (1792): *Chinafarerne*. Kiøbenhavn.
- Heiberg, P.A. (1793): "Vise i Anledning af den 29. Januar 1793". Arkiv for dansk litteratur.
- Helweg-Larsen, Sophie (1940): *Solhyse Minder fra Tropeegne, der var danske*. Thanning & Appels Forlag, København.
- Hernæs, Per (1985): "Dansk kolonihistorie og Afrika". *Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie*. Udgivet af Dansk Historisk Fællesforening. Bd. XXXII, pp. 71-78.
- Holberg, Ludvig (1920) [1728]: Samling af adskillige nye Samtaler holdne for Tidsfordriv i disse Dage paa denne og hin Side af Elven. I: *Ludvig Holbergs samlede Skrifter*. Femte bind. Udgivne af Carl S. Petersen. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, København.
- Holberg, Ludvig (1920) [1729]: Danmarks og Norges Beskrivelse. I: *Ludvig Holbergs samlede Skrifter*. Femte bind. Udgivne af Carl S. Petersen. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag, København.
- Holberg, Ludvig (1970) [1731]: Det lykkelige Skibbrud. Comoedie udi fem Acter. I: *Ludvig Holberg. Værker i tolv bind*. Udgivet med indledninger og kommentarer af F.J. Billeskov Jansen. Bind VI, pp. 55-138. Rosenkilde og Bagger, København.
- Holm, Svend (1979): *Hans Egede eller Guds ord for en halv tønde spæk. Skuespil i fire akter med et forspil*. Gyldendals teater.
- Holm, Svend (1987): *Peter von Scholten – en filmroman*. Tiderne Skifter.
- Holm, Svend og Palle Kjærulff-Schmidt (instruktion) (1987): *Peter von Scholten*. Crone Film Production A/S og Metronome Production A/S.
- Horn, Krei (1955): *Peter Krage i Kompagniets Tjeneste*. E. Wangels Forlag A/S, København.
- Ingemann, B.S. (1839): "Mindesang om Kong Frederik den sjette".

- Isert, Paul Erdmann (1790): *Reise til Guinea og de Caribæiske Øer. Samling af de bedste og nyeste Reisebeskrivelser*. Bind III. København. (Forkortet udgave ved Ingeborg Raunkiær, 1917).
- Jacobsen, I.P. (1880): *Niels Lyhne*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Jensen, Peter Hoxcer, Leif Haar, Morten Hahn-Pedersen, Kaare Ulrich Jessen, & Aksel Damsgaard-Madsen (1983): *Dansk kolonihistorie. Indføring og studier*. Forlaget HISTORIA. Århus.
- Kaalund, H.V. (1858): *Et Foraar*. København.
- Kjærboe, Jette (1989): *Rejsen til kærlighedens ø*. Roman. Gyldendal, København.
- Larsen, Alex Frank (2005): *Slavernes Slægt*. Del 1-4. DR2 TV.
- Larsen, Kay (1907-08): *De dansk-ostindiske Koloniers Historie I og II*. København.
- Lindemann, Kelvin (1942): *Huset med det grønne træ*. Steen Hasselbalchs Forlag.
- Lowenthal, David (1985): *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Møller, Poul Martin (1845 [1819-20]): *Optegnelser paa Reisen til China*. I: *Udvalgte Skrifter II Del*. København.
- Muussmann, Carl & A.C. Meyer (1916): *Under Palmer. Fortællinger og Skildringer fra Dansk Vestindien*. Carl Schepler. København.
- Nielsen, Uffe(1993): *Fra Jomfru Wroblewskys Skole, Nørrebro, til Nørre Gymnasium, Mørkhøjvej*. I: Nielsen, Uffe (red.): *Nørre G 1818-1993*. Otto B. Wroblewski, København.
- Nielsen, Uffe(2003): "Sophie Petersen". I: Larsen, Jytte et al. (red.): *Danske kvindebiografiske leksikon*. KVINFO/ Rosinante, København.
- Nørgaard, Nina (2005): *Et tabt eventyr? Kolonierne i Vestindien som nationalt spejl*. I: Bull Christensen, Lene et al. (red.): *På sporet af imperiet: Danske tropefantasier*, pp. 27-38. Institut for Sprog og Kultur. Roskilde Universitetscenter.
- Olafsson, Jon (1907): *Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefarer under Christian IV nedskrevet af ham selv*. Udg. v. Jul. Clausen og P. Fr. Rist. I oversættelse ved S. Bløndal. (Også udsendt i uforkortet form i The Hakluyt Society II Ser., Bd. 68, London 1931 med titlen: *The Life of the Icelandic Jón Olafsson*).
- Olsen, Poul Erik (1985): "Kilder til dansk kolonihistorie". *Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturb historie og Lokalhistorie*. Udgivet af Dansk Historisk Fællesforening. Bd. XXXII, pp.65-67.
- Olwig, Karen Fog (1985): "Hvad skal vi med dansk kolonihistorie?". *Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturb historie og Lokalhistorie*. Udgivet af Dansk Historisk Fællesforening. Bd. XXXII, pp. 68-71.
- Olwig, Karen Fog (1994): "Et 'Gyldent Minde'? Tropiske troper i dansk identitet". I: Liep, J. & K. F. Olwig (red.): *Komplekse Lin*, pp. 161-75. Akademisk Forlag, København.
- Olwig, Karen Fog (2003): "Narrating deglobalization. Danish perceptions of a lost

- empire". *Global Networks*, vol. 3, nr. 3, pp. 207-222.
- Petersen, Sophie (1928): *Grønland i Hverdag og Fest*. C.A. Reitzels Forlag, København.
- Petersen, Sophie (1946): *Danmarks gamle Tropekolonier*. Det kongelige Geografiske Selskabs Kulturgeografiske Skrifter, Bd. 4., København.
- Petersen, Sophie & Arne Ludvigsen (1948): *Vore gamle Tropekolonier*. Tekst af Sophie Petersen. Billeder ved Arne Ludvigsen. Thaning og Appels Forlag, København.
- Possing, Birgitte (1992): *Viljens styrke. Nathalie Zable – en biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed*. Bd. 1-2. Gyldendal, København.
- Possing, Birgitte (2001-2002): "Henriette Skram". I: Larsen, Jytte et al. (red.): *Dansk kvindebiografisk leksikon*. KVINFO/ Rosinante, København.
- Pratt, Marie Louise (1992): *Imperial Eyes. Travel writing and transculturation*. Routledge, London and New York.
- Said, E. W. (1978): *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*. Penguin Books.
- Simonsen, Gunvor (2003): "Nye og gamle perspektiver på dansk kolonihistorie". *1066 – Tidsskrift for historie*, vol. 33, nr. 2, pp. 3-13.
- Svedstrup, Alexander (1923): *Erik Gudmand* (1. Del). København.
- Thaarup, Th. (1793): *Peters Bryllup. Et Syngespil I to Akter*. København.
- Thisted, Kirsten (2002): The power to represent. Intertextuality and discourse in Miss Smilla's Sense of Snow. I: Bravo, Michael & Sverker Sörlin (red.): *Narrating the Arctic. A Cultural History of the Nordic Scientific Practices*, pp. 311-342. Science History Publications, Canton, Mass.
- Thisted, Kirsten (2006): "Særlig dansk.' Dansk litteraturs kanon set i et minoritetsperspektiv". *Kvinder, Køn og Forskning*, 1/06, pp. 21-30.
- Tygesen, Peter (2001): *Congo – formoder jeg. Fortællinger fra drømmeland*. Centrum.
- Tygesen, Peter & Jørn Stjerneklar (fotografi og instruktion) (2006): *Det danske Congo-eventyr*. Del 1-3. DR2 TV.
- Visby-Petersen, Thora (1917): *St. Thomas Tropeminder fra de vestindiske Øer*. Erik H. Jungs Forlag, København.
- Wertsch, J.V. (2002): *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press, Cambridge.
- White, Hayden (1987): *The content of the form. Narrative discourse and historical representation*. The John Hopkins University Press, Baltimore.